

Netspar

Network for Studies on Pensions, Aging and Retirement

Keuzebegeleiding bij pensioenen: is alleen een online tool voldoende?

Minou van der Werf & Lisa Brüggem

DESIGN PAPER 244

NETSPAR INDUSTRY SERIES

DESIGN PAPERS zijn onderdeel van de **refereed Industry Paper Series**, dat wil zeggen beoordeeld en geaccordeerd door de Netspar Editorial Board. Ze bediscussiëren het ontwerp van (een component van) een pensioensysteem of -product, analyseren de doelstelling en bieden mogelijkheden voor het verbeteren van de doeltreffendheid ervan. Dit type paper is toegankelijk geschreven voor specialisten uit de sector, verantwoordelijk voor het ontwerpen van de besproken component. Design Papers bevatten een sectie waarin de auteurs naar aanleiding van de analyse hun eigen mening geven. Design Papers worden ter bespreking gepresenteerd bij Netspar evenementen, waarbij de panelleden bestaan uit vertegenwoordigers van academici en partners uit de sector, samen met internationale wetenschappers. Netspar Design Papers worden voor publicatie beoordeeld door de Netspar Editorial Board.

Colofon

Netspar Design Paper 244, april 2024

Editorial Board

Mark-Jan Boes – VU Amsterdam
Damiaan Chen – De Nederlandsche Bank
Andries de Grip (chairman) – Maastricht University
Marcus Haveman – NN
Arjen Hussem – PGGM
Kristy Jansen – University of Southern California
Sven Klijnhout – Achmea
Raymond Montizaan – Maastricht University
Alwin Oerlemans – APG
Mariëtte Sanderse – PMT
Peter Schotman – Maastricht University
Erik Schouten – Ministerie van Financiën | Belastingdienst
Frank Smudde – APG
Jeroen Wirschell – PGGM
Marianne Zweers – a.s.r.

Ontwerp

B-more Design

Vormgeving

Bladvulling, Tilburg

Redactie

Jolanda van den Braak, Nijmegen
Netspar

Design Papers is een uitgave van Netspar. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de auteur(s).

INHOUD

<i>Samenvatting</i>	4
<i>Summary</i>	5
1. <i>Introductie</i>	6
2. <i>Onderzoeksopzet</i>	8
3. <i>Deelnemers</i>	11
4. <i>Resultaten</i>	15
5. <i>Conclusie en discussie</i>	27
<i>Referenties</i>	32

Dankwoord

Deze activiteit is (mede) gefinancierd met de PPS-toeslag van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat vanuit CLICKNL. CLICKNL is het topconsortium voor Kennis en Innovatie (TKI) van de Creatieve Industrie.

Affiliaties

Minou van der Werf – Maastricht University

Lisa Brüggem – Maastricht University

Samenvatting

Het aanbieden van keuzebegeleiding via een online tool wordt gezien als een veelbelovende manier om grote groepen pensioendeelnemers op een gepersonaliseerde manier te kunnen ondersteunen. Maar hoe adequaat is de keuzebegeleiding die met online tools wordt aangeboden? Maken deelnemers dezelfde pensioenkeuzes wanneer ze begeleid worden door een online tool als bij intensievere begeleiding door een pensioenadviseur? En begrijpen ze de consequenties van de keuzes na begeleiding via een online tool?

In dit veldexperiment waarin deelnemers – zelfstandig, in een groepsessie of in een een-op-een-gesprek met een financieel keuzebegeleider – een online tool hebben doorlopen, hebben we onderzocht in hoeverre een online tool consumenten op adequate wijze begeleidt bij het maken van een keuze en of aanvullende begeleiding gewenst is. De resultaten laten zien dat keuzebegeleiding waarbij de online tool is gecombineerd met een een-op-een-gesprek zorgde voor i) meer interactie met de tool, ii) meer begrip van de toekomstige financiële consequenties van de pensioenkeuze, iii) een waardevollere ervaring en iv) een afname van het gevoel van eigen deskundigheid rondom de pensioenkeuzes. Er waren geen (significante) verschillen tussen de condities in de pensioenkeuzes die deelnemers maakten en hun vertrouwen in de pensioenkeuze die ze hebben gemaakt. Implicaties en suggesties voor vervolgonderzoek bespreken we in de Conclusie en discussie (p. 27).

Summary

Offering choice guidance through an online tool is seen as a promising way to provide personalized support to large groups of pension participants. But how adequate is the choice guidance provided by online tools? Do participants, for example, make the same retirement choices when guided by an online tool versus more intensive guidance, such as from a pension advisor? And do they understand the consequences of the choices after being guided by an online tool? In this field experiment, in which participants went through an online tool independently, in a group session or in a one-on-one conversation with a financial advisor, we investigated the extent to which an online tool sufficiently guides consumers in making a choice, or whether additional guidance is desired.

Results showed that choice guidance that combined the online tool with a one-on-one conversation with a financial advisor resulted in i) more interaction with the tool, ii) greater understanding about what the future financial consequences of the retirement choice might be, iii) a more valuable experience and iv) a decrease in feelings of self-efficacy around retirement choices. There were no (significant) differences between conditions in the retirement choices they made and participants' confidence in the retirement choices they made. Implications and suggestions for follow-up research are discussed.

1. Introductie

Het maken van pensioenkeuzes is voor consumenten vaak complex, terwijl het belang van een goede keuze groot is. Niet-passende keuzes zijn onomkeerbaar en kunnen leiden tot teleurstelling, ontevredenheid en zelfs financiële problemen (AFM, 2020). Consumenten hebben vaak echter niet de juiste kennis of zijn onzeker als het gaat om het nemen van belangrijke financiële beslissingen, zoals beslissingen rondom pensionering en financiële planning voor de oude dag (Eberhardt et al., 2022).

Volgens het Nibud (2017) heeft ongeveer 40% van de 35- tot 55-jarigen er geen idee van hoe hun financiële situatie eruitziet na pensionering. Netspar-onderzoek laat zien dat bijna 30% van de Nederlandse huishoudens het risico loopt op onvoldoende inkomen na pensionering (Knoef et al., 2016). De noodzaak van goede keuzebegeleiding is dus groot en dankzij de open norm keuzebegeleiding die per 1 juli 2023 is ingegaan, staat dit onderwerp ook volop in de aandacht in de pensioensector. Met deze wettelijke norm worden pensioenuitvoerders namelijk verplicht om deelnemers op een adequate manier te begeleiden in de pensioenkeuzes die ze moeten maken.

Technologische ontwikkelingen – zoals interactieve online tools – bieden mogelijkheden om keuzebegeleiding rondom pensioenen op een laagdrempelige, gepersonaliseerde en toegankelijke manier aan te bieden. Het is dan ook niet vreemd dat geautomatiseerde systemen in de leidraad keuzebegeleiding van de AFM (2023) expliciet genoemd worden als kansrijk. Daarnaast laat onderzoek zien dat online pensioenplanners waarin interactie mogelijk is, een positief effect hebben op hoe actief mensen met hun pensioen aan de slag gaan (Brüggen, Post en Schmitz, 2019).

Maar hoe adequaat is de keuzebegeleiding die met online tools wordt aangeboden? Maken deelnemers dezelfde pensioenkeuzes wanneer zij begeleid worden door een online tool als bij intensievere begeleiding door een pensioenadviseur? En begrijpen ze de consequenties van de keuzes na begeleiding via een online tool? Kortom, is keuzebegeleiding via een online tool voldoende adequaat als het gaat om complexe keuzes zoals in de pensioencontext?

Als we willen weten of online tools adequate keuzebegeleiding kunnen bieden, moeten we die vergelijken met andere vormen van keuzebegeleiding; dit om te kunnen nagaan of andere begeleiding tot andere uitkomsten leidt. Dit hebben we gedaan door in een veldexperiment te onderzoeken of de pensioenkeuzes die mensen maken verschillen wanneer ze:

- zelfstandig een online tool invullen
- een online tool invullen tijdens een groeps sessie waarin begeleiders vragen kunnen beantwoorden over de werking van de tool
- een online tool invullen samen met een financieel keuzebegeleider

Behalve naar verschillen in de pensioenkeuze hebben we gekeken of er verschillen zijn tussen de condities in:

- hoe deelnemers omgaan met de tool
- hoeveel vertrouwen ze hebben in de keuzes die ze hebben gemaakt
- hoe goed ze de keuze begrijpen
- in hoeverre ze de keuzebegeleiding van toegevoegde waarde vinden

2. Onderzoeksopzet

2.1 Werving

Dit onderzoek is uitgevoerd in samenwerking met Montae & Partners en Söderberg & Partners. De werving van de deelnemers vond plaats via vijf pensioenfondsen. Zij verstuurden een uitnodiging (per brief of e-mail) waarin deelnemers – die binnen vijf jaar voor hun pensioendatum zitten – werd gevraagd mee te doen aan het onderzoek van de Universiteit Maastricht. Bij deelname kregen zij een gratis online sessie aangeboden vanuit Montae & Partners en Söderberg & Partners, die inzicht zou geven in de persoonlijke financiële situatie en de gevolgen van pensioenkeuzes voor deze situatie.

2.2 Conditie

Deelnemers werden na aanmelding willekeurig^{1,2} ingedeeld in drie verschillende condities, waarin ze steeds meer keuzebegeleiding ontvingen:

1. **Zelfstandig.** Deelnemers gingen in een online sessie zelfstandig aan de slag met de Pensioenkeuzemodule van Söderberg & Partners.
2. **Groepsessie.** Deelnemers gingen in een online groepsessie (maximaal tien personen) zelfstandig aan de slag met de Pensioenkeuzemodule. Deelnemers die anoniem wilden blijven, konden ervoor kiezen om de camera uit te laten en een verzonden naam te gebruiken. Tijdens de sessie waren twee keuzebegeleiders aanwezig om eventuele vragen over het gebruik van de tool meteen te beantwoorden.
3. **Een-op-een-gesprek.** Deelnemers gingen in een online een-op-een-gesprek met een financieel keuzebegeleider³ aan de slag met de Pensioenkeuzemodule. De financieel keuzebegeleider leidde de deelnemer door de vragen in de tool, gaf toelichting en beantwoordde (financiële) vragen. De keuzebegeleiders gaven géén advies.

1 Per pensioenfonds werd de randomisatie toegepast, zodat deelnemers uit de verschillende pensioenfondsen evenredig over de condities verdeeld zouden worden.

2 Hoewel we deelnemers willekeurig hebben ingedeeld in de drie condities, heeft er in de fase na de willekeurige indeling wel zelfselectie plaatsgevonden. Deelnemers waren altijd vrij om aan te geven dat ze niet wilden deelnemen. We zien vooral bij conditie 2 dat minder mensen op de uitnodiging zijn ingegaan. Onder het kopje 'Deelnemers' staan we hier nog bij stil.

3 De (financieel) keuzebegeleiders in conditie 2 en 3 waren dezelfde professionals, om de variatie in het type professionals te beperken. In conditie 2 werd hun expliciet gevraagd om geen financiële vragen te beantwoorden.

Deelnemers in conditie 1 en 2 kregen – nadat het onderzoek volledig was afgerond – de mogelijkheid om de tool nogmaals te doorlopen in een een-op-een-gesprek met een financieel keuzebegeleider. Zo werd iedereen de kans geboden om dezelfde begeleiding te ontvangen en eventuele financiële vragen die ontstaan waren, alsnog te beantwoorden. 35% van de deelnemers uit conditie 1 en 35% van de deelnemers uit conditie 2 heeft van dit aanbod gebruikgemaakt.

2.3 Pensioenkeuzes

De gebruikte Pensioenkeuzemodule van Söderberg & Partners geeft inzicht in de totale financiële balans van een deelnemer, inclusief alle opgebouwde pensioenen in de tweede en derde pijler en inclusief het uitgavenpatroon, zowel in bruto- als in nettobedragen. Consumenten moeten normaal gesproken een groot aantal wettelijke en reglementaire keuzes maken rondom hun pensioen. Voor dit onderzoek hebben we het aantal keuzes beperkt tot vier:

1. een gelijkblijvend uitkeringspatroon (vast),
2. vijf jaar een hogere uitkering en daarna een lagere uitkering (hoog-laag)
3. vijf jaar een lagere uitkering en daarna een hogere uitkering (laag-hoog) of
4. een eenmalig bedrag van 10% met een lagere vaste uitkering (lumpsum)⁴

2.4 Vragenlijst

Nadat deelnemers de tool hadden ingevuld, werd hun gevraagd een korte vragenlijst van maximaal 10 minuten in te vullen. De uitkomsten van de vragenlijst werden gekoppeld aan de gegevens uit de tool. De vragenlijst werd verstuurd samen met de samenvatting van de resultaten uit de tool, die meteen na het invullen van de tool wordt opgestuurd.

4 In de uitnodiging aan de deelnemers was hierover de volgende tekst opgenomen: *Er zijn meer keuzes met uw pensioen mogelijk dan in dit onderzoek aan u worden voorgelegd. Het rapport dat u ontvangt is daarom geen advies. De door u gemaakte keuze in het onderzoek wordt dus niet doorgegeven aan ons. Op het moment dat u daadwerkelijk met pensioen gaat, maakt u een definitieve keuze uit alle mogelijkheden die we u op dat moment aanbieden. Uw deelname aan het onderzoek geeft u wel een volledig inzicht in uw huidige financiële positie. Dat is mooi meegenomen!*

2.5 Onderzoeksvragen

Zijn er verschillen tussen de deelnemers in de verschillende condities in:

- hoe ze omgaan met de tool?
- de pensioenkeuzes die ze maken?
- hoeveel vertrouwen ze hebben in de keuzes die ze hebben gemaakt?
- hoe goed ze de keuze begrijpen?
- in hoeverre ze de keuzebegeleiding van toegevoegde waarde vinden?

3. Deelnemers

De werving van de deelnemers vond plaats via vijf pensioenfondsen. In totaal zijn 2.650 deelnemers uitgenodigd, die allemaal binnen vijf jaar voor hun pensioendatum zitten. De animo voor het onderzoek was groot. Meer dan 10% van de uitgenodigden (306 deelnemers) heeft zich aangemeld om deel te nemen aan dit onderzoek.

Binnen het onderzoek was – in verband met de capaciteit van de financieel adviseurs – ruimte voor 150 deelnemers. Het was daardoor niet mogelijk om iedereen die zich had aangemeld toe te laten tot het onderzoek. Uiteindelijk zijn 246 deelnemers die zich hadden aangemeld, gevraagd om mee te doen aan het onderzoek: 75 in conditie 1, 100 in conditie 2 en 71 in conditie 3.

Voor conditie 2 zijn meer mensen uitgenodigd, omdat de aanmeldingen achterbleven. In deze conditie ontvingen we ook de meeste afmeldingen nadat voor de deelnemers duidelijker werd wat de online sessie precies inhield. Aangezien deelname vrijwillig was, geeft dit onderzoek geen representatieve weergave van de groep die voor dit onderzoek is uitgenodigd (e.g. deelnemers die binnen vijf jaar voor hun pensioendatum zitten); er is sprake van een selectiebias – waarschijnlijk doen alleen de mensen met bovengemiddelde interesse voor het onderwerp mee in het onderzoek. Aangezien de selectie voor conditie 2 moeizamer verliep dan die voor de andere condities, wijkt deze groep deelnemers wellicht iets af van de rest, aangezien zij specifiek het aanbod voor de groepssessie zagen zitten.

3.1 Data

Uiteindelijk hebben 120 deelnemers de online tool volledig doorlopen en hebben 105 deelnemers de vragenlijst ingevuld. Voor 98 deelnemers kon de koppeling tussen de tool en de vragenlijstdata gemaakt worden. Deze gekoppelde data gebruiken we voor deze rapportage.

De verdeling in condities zoals in Tabel 2 genoemd, is gebaseerd op de indeling zoals wij die aan de start van het onderzoek gemaakt hebben. In de vragenlijst

Tabel 1: Aantal uitgenodigden en aanmeldingen per pensioenfonds

Pensioenfonds	Uitgenodigd	Medium	Herinnering	Aangemeld	Conversie
1	1.000	E-mail	Nee	141	14,1%
2	50	E-mail	Ja	26	52%
3	830	E-mail/brief	Nee	32	3,9%
4	270	Brief	Nee	47	17,4%
5	500	E-mail	Nee	56	11,2%

Tabel 2: Aantal deelnemers per conditie (N = 98)

Conditie	N	%
1. Zelfstandig	37	37,8
2. Groeps sessie	26	26,5
3. Een-op-een-gesprek	35	35,7

hebben we deelnemers ook gevraagd in welke groep ze zaten. Tien deelnemers (9,8%) plaatsten zichzelf in de verkeerde conditie. In de analyses gaan we uit van de indeling zoals wij die zelf hebben gemaakt. Alle deelnemers die een verkeerde conditie aangaven, zaten in conditie 2: zes deelnemers plaatsten zichzelf in conditie 1 en vier in conditie 3. Wellicht dat de vraagstelling over de conditie⁵ voor deze deelnemers niet duidelijk genoeg was om zich in de juiste groep te plaatsen. Of sommige deelnemers ervoeren de groeps sessie alsof ze de tool zelfstandig doorliepen (wat in principe ook zo was, maar dan in groeps setting) en anderen ervoeren de hulp van de toolcoach echt als persoonlijke hulp.

Hulp ontvangen in conditie 1

Aan de deelnemers in conditie 1 hebben we gevraagd of ze tijdens het invullen van de tool hulp hebben gekregen, bijvoorbeeld van familie, vrienden of kennissen. Slechts één deelnemer heeft aangegeven dat dit het geval was.

Actieve deelname in conditie 2

Als deelnemers in conditie 2 niet actief deelnemen aan de groeps sessie, dan lijkt conditie 2 sterk op conditie 1. Om deze reden hebben we deelnemers in conditie 2 gevraagd of ze tijdens de sessie een of meerdere vragen hebben gesteld aan de keuzebegeleiders en of er tijdens de online sessie informatie met de hele groep is gedeeld over het invullen van de tool. Slechts één deelnemer geeft aan geen vragen te hebben gesteld; twee deelnemers geven aan dat er geen informatie is gedeeld met de hele groep. De deelnemer die geen vragen heeft gesteld, geeft aan dat er tijdens de sessie wel informatie is gedeeld met de gehele groep.

- 5 Gestelde vraag in de vragenlijst: Tijdens dit onderzoek kreeg niet iedereen dezelfde mate van begeleiding bij het invullen van de online tool. Sommige deelnemers kregen geen begeleiding en vulden de tool zelfstandig in; anderen vulden de tool in tijdens een groeps sessie met begeleiders die uitleg over de tool konden geven en weer een andere groep doorliep de tool samen met een financieel keuzebegeleider in een een-op-een-gesprek. In welke groep zat u? Ik doorliep de tool: a) Zelfstandig b) Tijdens een groeps sessie met begeleiders c) Samen met een financieel keuzebegeleider in een een-op-een-gesprek.

Tabel 3: Verdeling van leeftijd, huishoudsamenstelling en het hebben van een koopwoning van deelnemers in het onderzoek (N = 98)

Variabele	%	Variabele	%
Leeftijd		Huishoudsamenstelling	
Jonger dan 60	10,2	Single	17,3
60	7,1	Partner	65,3
61	4,1	Single met kinderen	3,1
62	13,3	Partner met kinderen	13,3
63	20,4	Koopwoning	90,8
64	28,6		
65	12,2		
Ouder dan 65	4,1		

Achtergrondkenmerken

De leeftijd van de deelnemers is tussen de 55 en 67 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 62,7 jaar. Het merendeel van de deelnemers woont samen met een partner (65,3%) en heeft een koopwoning (90,8%). Er zijn geen verschillen in achtergrondkenmerken tussen de drie onderzoeksgroepen.

Financiële situatie

In Tabel 4 is informatie over de financiële situatie van de deelnemers weergegeven. Inkomen en de pensioengegevens zijn op het niveau van het individu, niet op huishoudniveau. Uitgaven zijn wel op huishoudniveau. Financiële stress is gemeten met een verkorte versie van de *Psychological Inventory of Financial Scarcity (PIFS; Van Dijk, Van der Werf & Van Dillen, 2022)*, op een schaal van 1 – *weinig financiële stress* tot 5 – *veel financiële stress*. Hiermee kan de (subjectieve) financiële stress die mensen ervaren gemeten worden.

Er zijn geen verschillen in de financiële situatie tussen de drie onderzoeksgroepen.

De financiële situatie van de deelnemers is bovengemiddeld. Op grond van de meest recente cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek⁶ bedraagt het gemiddeld bruto-inkomen in 2021 € 45.400 per jaar. Het mediane inkomen is €38.400. Voor de groep 55-65 jaar hebben we gekeken naar de gemiddelde te bereiken pensioenaanspraken in de tweede pijler. De gemiddelde 55-plusser heeft in Nederland een in uitzicht gesteld pensioen van €12.910 per jaar.⁷ Dit is ongeveer even hoog als de uitkering voor een gehuwde in de Algemene Ouderdomswet.

6 CBS-Statline 'Inkomen van huishoudens; inkomensbestanddelen, huishoudkenmerken 2021'.

7 CBS-statline 'Personen met pensioenaanspraken, persoonsgegevens, aanspraken'.

Tabel 4: Beschrijvende statistiek over de financiële situatie van deelnemers in het onderzoek (N = 98)

Variabele	€	Variabele	€
Bruto-inkomen (per jaar)		Uitgaven (per jaar)	
Gemiddelde	69.574	Gemiddelde	33.237
Mediaan	65.250	Mediaan	31.938
Standaarddeviatie	31.679	Standaarddeviatie	9.293
Minimum	0	Minimum	11.172
Maximum	143.436	Maximum	55.608
Percentielen		Percentielen	
25%	44.715	25%	27.198
50%	65.250	50%	31.938
75%	91.905	75%	39.714
Pensioen (2de pijler)		Financiële stress	
Gemiddelde	38.291	Gemiddelde	1,83
Mediaan	36.094	Standaarddeviatie	0,61
Standaarddeviatie	19.866		
Minimum	0		
Maximum	127.700		
Percentielen			
25%	25.326		
50%	36.094		
75%	48.557		

3.2 Gebruik van de tool

15,6% van de deelnemers heeft de tool meerdere keren ingevuld. Voor dit onderzoek hebben we in het geval van meerdere sessies de data uit de eerste sessie gebruikt, aangezien de sessie van de overige deelnemers ook kan worden gezien als hun eerste sessie. De reactie zal hiermee dus het meest vergelijkbaar zijn.

Gemiddeld waren deelnemers 1 uur en 54 minuten actief in de tool. Dit gemiddelde wordt echter sterk verhoogd door een aantal deelnemers (6) met een duur van meer dan 10 uur. We vermoeden dat deze deelnemers de sessie open hebben laten staan terwijl ze met andere dingen bezig waren. Nemen we deze deelnemers niet mee, dan zijn deelnemers gemiddeld 48 minuten actief in de tool.

4. Resultaten

We beginnen dit hoofdstuk met de belangrijkste resultaten: de resultaten die antwoord geven op onze onderzoeksvragen. Zijn er verschillende resultaten tussen de deelnemers in de verschillende condities in:

- hoe ze de tool gebruiken?
- de pensioenkeuzes die ze maken?
- hoeveel vertrouwen ze hebben in de keuzes die ze hebben gemaakt?
- hoe goed ze de keuze begrijpen?
- in hoeverre ze vinden dat de keuzebegeleiding toegevoegde waarde heeft?

Daarna vervolgen we het hoofdstuk met andere aspecten die zijn onderzocht, zoals de mate van vertrouwen in het feit dat de tool de unieke situatie van de persoon in overweging kan nemen en de bereidheid om te betalen voor de online sessie.

4.1 Omgang met de tool

Circa een op de vijf deelnemers heeft op geen enkele manier informatie aangepast in de tool. Gemiddeld maken deelnemers 2,92 aanpassingen. Het aantal aanpassingen dat over het algemeen in de tool wordt gemaakt, zegt echter niet per se iets over de activiteit van de deelnemer. De informatie over de inkomsten, het vermogen en het opgebouwde pensioen van de deelnemers wordt namelijk zo veel mogelijk met behulp van een app en DigiD ingeladen vanuit bestaande databronnen (zoals de Belastingdienst, het UWV, en Mijnpensioenoverzicht.nl). De uitgavecijfers zijn gebaseerd op de uitgavecijfers van het Nibud, die aangeven wat een gemiddeld uitgavepatroon is voor een vergelijkbaar huishouden. Al deze automatisch ingeladen gegevens kunnen door de deelnemers worden aangepast, mochten ze niet (volledig) kloppen. Als de interactie laag is, kan het dus simpelweg zo zijn dat de ingeladen gegevens kloppen. Het aantal aanpassingen dat gemaakt wordt bij de uitgavecijfers en de hoeveelheid pensioenkeuzes die bekeken zijn, geven daardoor een beter beeld van actieve interactie met de tool. Zoals gezegd: de uitgavecijfers zijn niet gebaseerd op persoonlijke data, maar op uitgavecijfers van het Nibud die aangeven wat een gemiddeld uitgavepatroon is voor een vergelijkbaar huishouden. De kans dat hierin een aanpassing nodig is, is daardoor groot; 18,4% van de deelnemers heeft een aanpassing in de uitgavecijfers gemaakt.

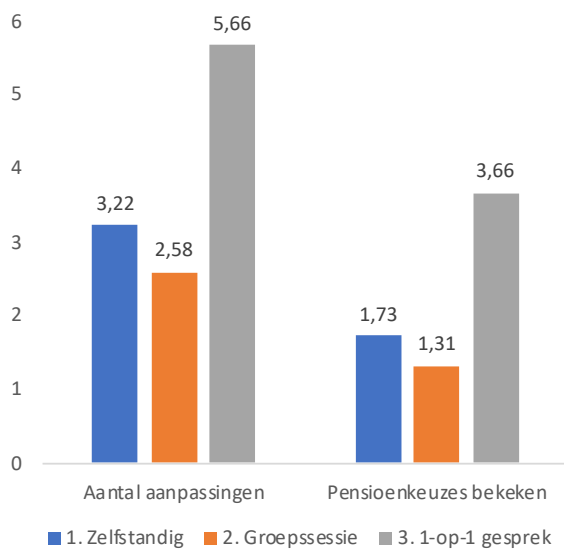
Het aantal pensioenkeuzes dat bekeken wordt, geeft daarnaast aan hoe gemotiveerd de deelnemers zijn om zich zo goed mogelijk te informeren. Meer dan de helft

Tabel 5: Gebruik van de tool (N = 98)

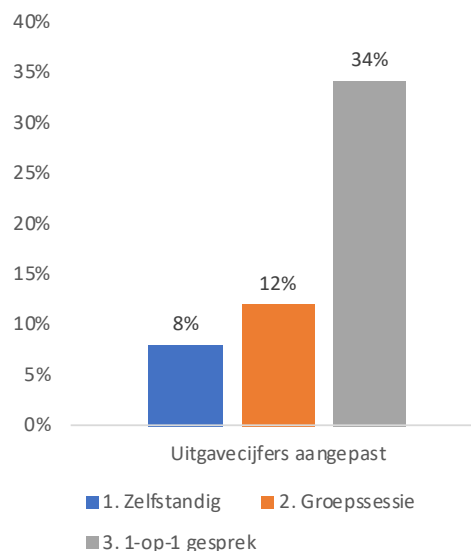
Variabele	
Meerdere keren ingevuld	15,6%
Tijd in tool	
Gemiddelde	1u54m
Mediaan	36m
Standaarddeviatie	4u30m
Minimum	11m
Maximum	24u00m
Aanpassingen in tool	
0	24,5%
1	15,3%
2	22,4%
3	5,1%
4	8,2%
5 of meer	24,5%
Gemiddelde	2,92
Standaarddeviatie	2,00

Variabele	
Uitgaven in tool aangepast	18,4%
Aantal pensioenkeuzes bekeken	
1	58,2%
2	12,2%
3	14,3%
4	2,0%
5 of meer	13,3%
Gemiddelde	2,31
Standaarddeviatie	2,30

Figuur 1: Gemiddeld aantal aanpassingen gemaakt en pensioenkeuzes bekeken, naar conditie (N = 98)

Figuur 2: Percentage deelnemers dat de uitgavecijfers heeft aangepast, naar conditie (N = 98)

van de deelnemers heeft slechts één pensioenkeuze bekeken. Gemiddeld bekijken deelnemers 2,31 van de 4 getoonde pensioenkeuzes.

Verschillen tussen condities

Er zijn significante verschillen tussen de condities in het aantal aanpassingen dat deelnemers in de tool maken ($p < .001$), hoeveel pensioenkeuzes ze bekijken ($p < .001$) en in hoeverre ze aanpassingen maken in de uitgaven ($p = .009$). Deelnemers in conditie 3 hebben meer interactie met de tool dan deelnemers in conditie 1 en 2 (zie Figuur 1 en 2). Ze hebben over het algemeen meer aanpassingen gemaakt in de tool, ze hebben meer pensioenkeuzes bekeken en ze hebben vaker de uitgaven aangepast. Ondanks het feit dat in conditie 1 de minste begeleiding plaatsvond, vindt hier niet altijd de minste interactie plaats. Het aantal pensioenkeuzes dat wordt bekeken, is in conditie 2 bijvoorbeeld lager dan in conditie 1, maar dit verschil is niet significant.

4.2 Pensioenkeuze

De helft van de deelnemers maakt de keuze om eerst *meer* pensioeninkomen te hebben en daarna *minder* (hoog-laag) en 43,9% kiest voor een vaste uitbetaling van het pensioeninkomen. De minst populaire opties zijn om eerst *minder* uitbetaling te ontvangen en daarna *meer* (laag-hoog; 3,1%) of om een percentage van het pensioeninkomen als lumpsum te ontvangen bij pensionering en daarna een vaste lagere uitbetaling te krijgen (lumpsum; 3,1%).

Verschillen tussen condities

Er zijn geen significante verschillen tussen de condities in de pensioenkeuzes die deelnemers maken ($p > .08$). Het verschil tussen conditie 1 en 3 benadert wel significantie ($p < .1$) als we kijken naar de keuze voor een vaste uitkering. Het relatief lage aantal deelnemers per conditie kan een verklaring zijn voor het feit dat de verschillen die we zien niet significant zijn.

Tabel 6: Percentage deelnemers dat voor een bepaalde pensioenkeuze kiest, naar conditie (N = 98)

Groep	Keuze	Vast %	Hoog-laag %	Laag-hoog %	Lumpsum %
1. Zelfstandig		51,4	45,9	0	2,7
2. Groepssessie		50,0	50,0	0	0
3. Een-op-een-gesprek		31,4	54,3	8,6	5,7
Totaal		43,9	50,0	3,1	3,1

4.3 Vertrouwen in de gemaakte keuze

De hoeveelheid vertrouwen die deelnemers hebben in de pensioenkeuze die ze hebben gemaakt, hebben we gemeten met vragen die *decision comfort* meten en met een vraag die *decision confidence* meet (zie Tabel 7; Parker et al., 2016). *Decision comfort* geeft de mate aan waarin mensen zich comfortabel voelen bij de keuze die ze maken. *Decision confidence* geeft de mate aan waarin mensen zich zeker voelen over de keuze die zij hebben gemaakt.

Als we naar de verschillende stellingen over decision comfort kijken (stelling 1 t/m 5 in Tabel 7), dan voelen de meeste deelnemers (70 à 80%) zich comfortabel over hun keuze. Slecht een klein gedeelte van de deelnemers (tussen de 1 en 5%) voelt zich oncomfortabel bij de gemaakte keuze. Als we kijken naar hoe zeker deelnemers zich voelen dat de keuze die ze gemaakt hebben de beste was die ze konden maken (stelling 6 in Tabel 7), dan is 41,8% het hiermee eens. 17,3% is het hiermee oneens.

Verschillen tussen condities

Er zijn geen verschillen tussen de condities in hoe comfortabel (Cronbachs $\alpha = .87$; $p = .13$) of zeker ($p = .15$) deelnemers zich voelen met de pensioenkeuze die ze gemaakt hebben.

Tabel 7: Antwoorden op stellingen* over decision comfort en decision confidence (N = 98)

	(Helemaal) oneens %	Niet eens, niet oneens %	(Helemaal) eens %
Decision comfort			
Ik voel me comfortabel bij de keuze die ik heb gemaakt	4,1	18,4	77,6
Ik voel me goed over mijn keuze	1,0	19,4	79,6
Ik ervaar negatieve emoties over de keuze die ik heb gemaakt	83,7	12,2	4,1
Of het nou de beste keuze is of niet, ik voel me oké over de keuze die ik heb gemaakt	1,0	19,4	79,6
Ook al weet ik niet of deze keuze de beste was, ik voel me volledig comfortabel bij de keuze die ik heb gemaakt	5,1	24,5	70,4
Decision confidence			
Ik weet zeker dat mijn keuze de beste was die ik kon maken	17,3	40,8	41,8

* Tenzij anders aangegeven, zijn de stellingen in dit onderzoek gemeten op een 5-puntsschaal van helemaal oneens tot helemaal eens. Voor de leesbaarheid in de tabellen zijn antwoorden op helemaal oneens en oneens en antwoorden op eens en helemaal eens samengenomen.

4.4 Begrip van de keuze

Meer dan acht op de tien deelnemers geven aan te begrijpen wat de keuze die ze gemaakt hebben betekent voor hun toekomstige financiële situatie. Slechts 5% is het (helemaal) oneens met deze stelling (zie Tabel 8).

Verschillen tussen condities

Er zitten significante verschillen ($p = .02$) tussen de condities in de mate waarin de deelnemers begrijpen wat de gemaakte pensioenkeuze voor hun toekomstige financiële situatie betekent (zie Tabel 8). In conditie 1, waarbij deelnemers zelf met de online tool aan de slag zijn gegaan, geeft 10,8% aan niet te begrijpen wat de pensioenkeuzes betekenen voor hun toekomstige financiële situatie – tegen 0% in conditie 3, waarbij deelnemers financiële keuzebegeleiding ontvingen. Toch geeft bijna 80% van de deelnemers in conditie 1 aan dit wel te begrijpen. In conditie 3 is dit percentage bijna 90%.

Tabel 8: Antwoorden op de stelling 'Ik begrijp wat de keuze die ik heb gemaakt voor mijn toekomstige financiële situatie betekent', naar conditie (N = 98)

Conditie	Antwoord (Helemaal) oneens %	Niet eens, niet oneens %	(Helemaal) eens %
1. Zelfstandig	10,8	10,8	78,4
2. Groepsessie	3,8	11,5	84,6
3. Een-op-een-gesprek	0	11,4	88,6
Totaal	5,1	11,2	83,7

4.5 Waarde online sessie

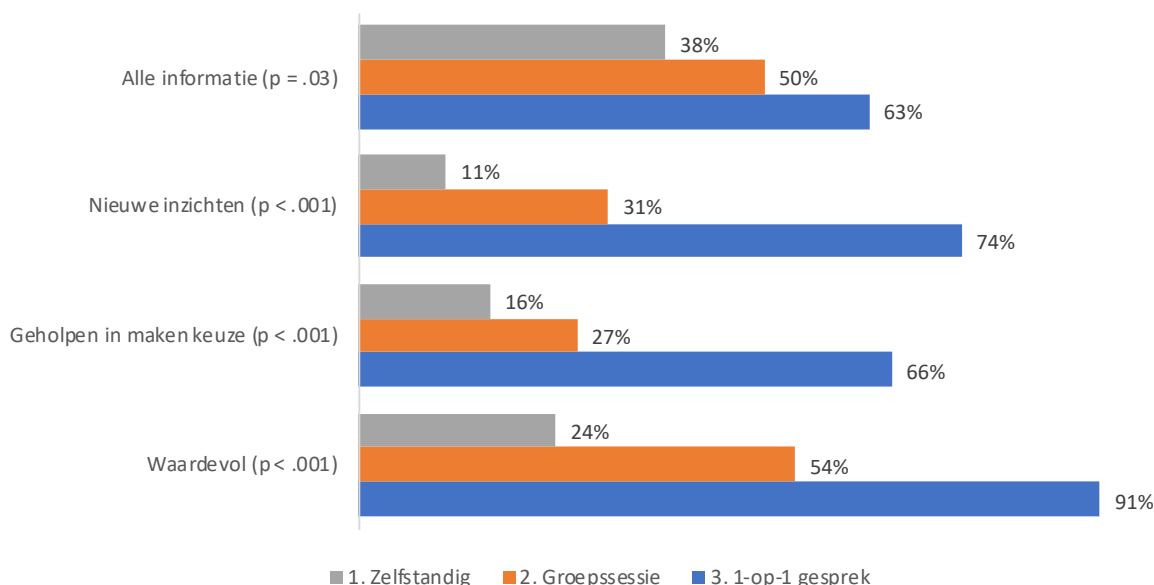
Om in beeld te krijgen in hoeverre deelnemers de sessie waardevol vonden, hebben we ze verschillende stellingen voorgelegd (zie Tabel 9). De helft van de deelnemers geeft aan dat ze alle informatie tot hun beschikking hadden die nodig was om een goede keuze te kunnen maken. Drie op de tien deelnemers waren het (helemaal) oneens met deze stelling. Vier op de tien zegt dat de online sessie nieuwe inzichten opleverde en iets meer dan een kwart vond dat het behulpzaam was bij het maken van de pensioenkeuze. 56,1% vond de sessie waardevol.

Verschillen tussen condities

Hoe waardevol deelnemers de online sessie vonden, verschilt enorm per conditie (zie Figuur 3). Hoe meer begeleiding deelnemers ontvingen, hoe meer waarde ze aan de sessie toekennen: de deelnemers in conditie 1, die zelfstandig aan de slag moesten, scoren de online sessie telkens het laagst, gevolgd door de deelnemers in conditie 2,

Tabel 9: Antwoorden op stellingen over waarde van de online sessie (N = 98)

	(Helemaal) oneens %	Niet eens, niet oneens %	(Helemaal) eens %
Ik had alle informatie die ik nodig had om een goede keuze te kunnen maken	30,6	19,4	50,0
De online sessie heeft nieuwe inzichten opgeleverd	33,7	27,6	38,8
De online sessie heeft mij geholpen in het maken van mijn pensioenkeuze	29,6	33,7	26,7
De online sessie was waardevol	19,4	24,5	56,1

Figuur 3: Percentage deelnemers dat het (helemaal) eens was met de stellingen over de waarde van de online sessie, naar conditie, inclusief p-waardes (N = 98)

die een groepssessie met keuzebegeleiders ontvingen. De deelnemers die begeleiding ontvingen van financieel keuzebegeleiders vonden de sessie met stip het meest waardevol. Op de stelling 'De online sessie was waardevol' geeft meer dan negen op de tien deelnemers uit conditie 3 het antwoord (helemaal) eens, in vergelijking met een kwart in conditie 1 en iets meer dan de helft in conditie 2.

4.6 Deskundigheid op het gebied van pensioenen

Met een aantal vragen hebben we een beeld proberen te krijgen van hoeveel mensen weten over pensioenen en de pensioenkeuzes die ze op pensioendatum moeten maken. Tabel 10 en 11 laten zien hoe deskundig mensen zich voelen over pensioenen en in hoeverre ze voorafgaand aan het onderzoek op de hoogte waren van de pensioenkeuzes die op pensioendatum gemaakt moeten worden.

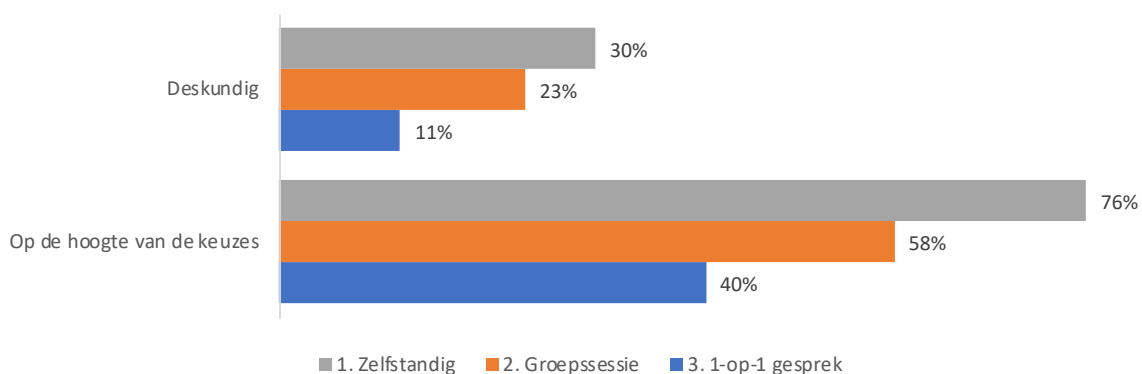
Tabel 10: Antwoorden op de stelling 'Hoe deskundig voelt u zich op het gebied van pensioenen?' (N = 98)

	%
(Helemaal) niet deskundig	24,5
Niet deskundig, niet ondeskundig	48,0
(Heel) deskundig	21,5

Tabel 11: Mate van onwetendheid over de keuzes op pensioendatum voorafgaand aan het onderzoek (N = 98)

Vóór dit onderzoek ...	(Helemaal) oneens %	Niet eens, niet oneens %	(Helemaal) eens %
... was ik op de hoogte van de keuzes die ik rondom pensioendatum kan maken	22,4	19,4	58,2
... wist ik al welke keuze ik op pensioendatum zou willen maken	30,6	17,3	52,1

Figuur 4: Percentage deelnemers dat aangaf zich (heel) deskundig te voelen of het (helemaal) eens was met de stelling 'Vóór het onderzoek was ik op de hoogte van de keuzes die ik rondom pensioendatum kan maken' (N = 98)

Verschillen tussen condities

Er zijn grote verschillen tussen de condities in hoe deskundig mensen zich voelen over pensioenen. Deelnemers in conditie 3 voelen zich het minst deskundig op het gebied van pensioenen, deelnemers in conditie 1 het meest deskundig ($p = .004$). Hetzelfde patroon zien we terug bij de stelling 'Vóór dit onderzoek was ik op de hoogte van de keuzes die ik rondom pensioendatum kon maken' ($p = .002$).

Een mogelijke verklaring is dat deelnemers die meer begeleiding krijgen, zich door de extra informatie die de financieel keuzebegeleiders konden geven, gerealiseerd hebben wat ze zelf allemaal niet wisten, waardoor ze een realistischere inschatting

maken van hun eigen deskundigheid. De deelnemers in conditie 1 hebben deze ervaring niet en zijn wellicht iets te optimistisch over hun eigen kennisniveau.

Het aantal deelnemers dat aangeeft voor het onderzoek al te weten welke keuze ze op pensioendatum wilden maken, verschilt niet tussen de condities ($p = .23$). Als vervolg op deze vraag hebben we de mensen die hier 'eens' antwoorden, ook nog gevraagd of ze hun keuze veranderd hebben door de online sessie ($n = 51$). Slechts drie deelnemers hebben hier positief op geantwoord, de rest is dus bij de vooraf gekozen optie gebleven.

4.7 Vertrouwen in maatwerk

Tabel 12 geeft stellingen weer waarmee we *Uniqueness Neglect* (Longoni et al., 2019) hebben gemeten, wat aangeeft in hoeverre mensen er vertrouwen in hebben dat een tool hun unieke situatie in overweging zal nemen. De meningen van mensen hierover zijn sterk verdeeld. Bij alle stellingen geeft circa 40 à 50% van de deelnemers aan dat ze het ermee eens zijn. Deze groep heeft dus bedenkingen of de tool de unieke situatie in overweging kan nemen. Ongeveer 25% geeft aan het oneens te zijn met de stellingen; zij denken dus dat de tool wel de unieke situatie in overweging kan nemen. Een kwart tot een derde is neutraal.

Er zijn bij deze stellingen geen significante verschillen tussen de condities ($p=.66$).

Tabel 12: Antwoorden op stellingen over of de tool de unieke situatie in overweging kan nemen ($N = 98$)

In hoeverre had u tijdens het invullen van de tool bedenkingen over het volgende: Of de tool ...	(Helemaal) oneens %	Niet eens, niet oneens %	(Helemaal) eens %
... de uniekheid van mijn financiële situatie zou erkennen	27,6	33,7	38,7
... mijn unieke omstandigheden in overweging zou nemen	24,5	30,6	44,9
... de informatie zou afstemmen op mijn unieke geval	25,5	25,5	49,0

4.8 Bereidheid om te betalen

We hebben de deelnemers de vraag gesteld hoeveel ze voor de online sessie zouden willen betalen, als de ervaring die ze hebben gehad in de conditie waarin ze zaten een betaalde dienst zou zijn. Om hen te stimuleren om beter over deze vraag na te denken, hebben we niet naar één bedrag gevraagd, maar hebben we gevraagd wat ze minimaal én wat ze maximaal zouden willen betalen. 26% van de deelnemers geeft aan niks te willen betalen. 23% geeft aan meer dan €100 over te hebben voor

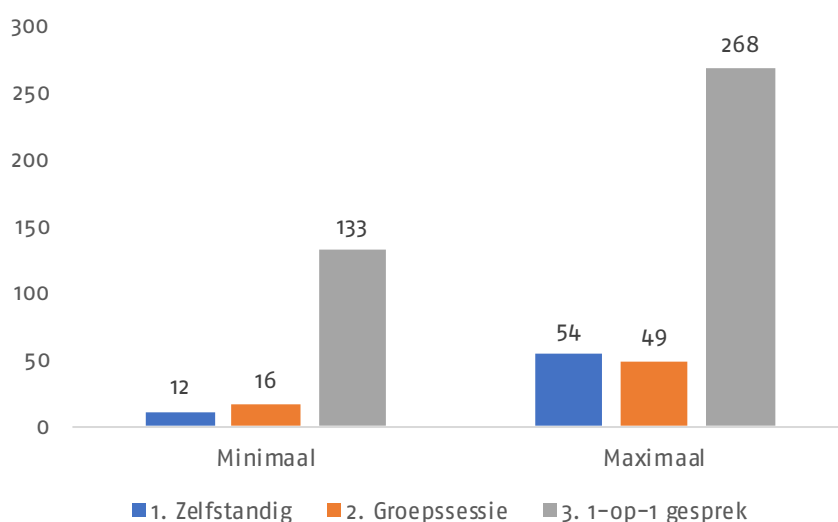
een online sessie. Gemiddeld (over de drie condities heen) zouden deelnemers tussen €56 en €129 willen betalen. De standaarddeviatie van de antwoorden is echter hoog, wat betekent dat er een grote diversiteit in de antwoorden zit.

Verschillen tussen condities

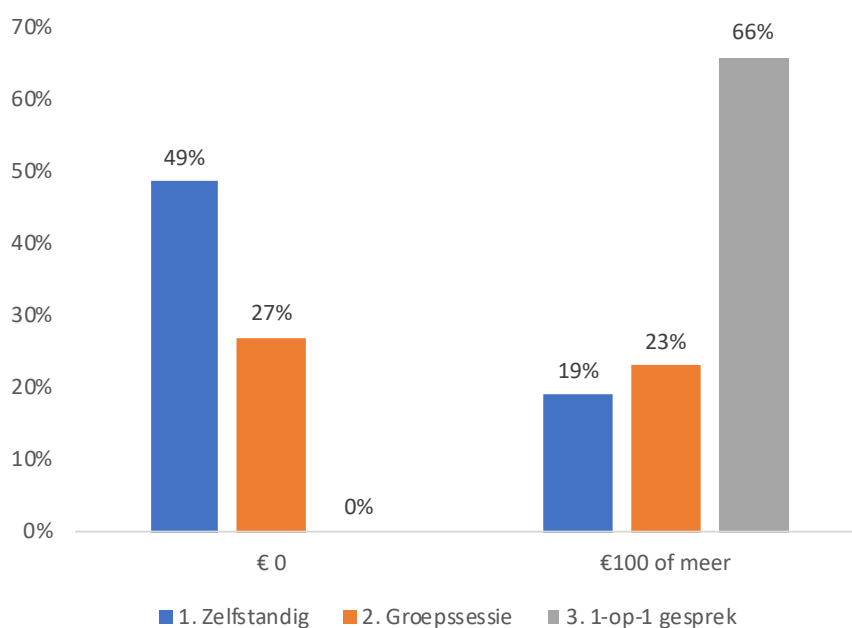
De verschillen tussen de condities in wat deelnemers zouden willen betalen (zie Figuur 4) zijn niet significant ($p_{\min} = .08$; $p_{\max} = .13$), al benaderen de verschillen tussen de condities bij de vraag wat deelnemers minimaal zouden willen betalen wel significantie ($p_{\min} < .1$). Het relatief lage aantal deelnemers per conditie in combinatie met de hoge standaarddeviatie (tussen de €252 en €505) kan een verklaring zijn voor het feit dat de ogenschijnlijk grote verschillen die we zien niet significant zijn.

Het percentage deelnemers dat niks wil betalen voor de online sessie verschilt wel per conditie ($p < .001$). In conditie 1 geeft 49% aan €0 te willen betalen, tegen 27% in conditie 2 en 0% in conditie 3. Ook als we kijken naar het aantal deelnemers dat meer dan €100 over heeft voor een online sessie zien we verschillen tussen de condities: in conditie 1 heeft 19% meer dan €100 over voor de online sessie, in conditie 2 is dat 23% en in conditie 3 is dat 66% ($p < .001$; zie Figuur 6). Deelnemers die het een-op-een-gesprek hebben gehad, lijken dus meer bereid om te betalen voor de online sessie, wat waarschijnlijk een indicatie is van de meerwaarde die de sessie had.

Figuur 5: Gemiddelde bedrag dat deelnemers minimaal en maximaal voor de online sessie willen betalen, naar conditie (N = 98)

Figuur 6: Percentage deelnemers dat aangeeft €0 of €100 of meer te willen betalen voor de sessie, naar conditie (N = 98)

4.9 Intentie tot verder verdiepen

We hebben deelnemers ook gevraagd in hoeverre ze de intentie hebben om zich verder te verdiepen in hun pensioensituatie. Op een schaal van zeer onwaarschijnlijk (0) tot zeer waarschijnlijk (100) moesten ze aangeven hoe waarschijnlijk het is dat ze de komende tijd een afspraak met een financieel adviseur maken om over hun pensioensituatie te praten en hoe waarschijnlijk het is dat ze zichzelf beter gaan informeren over hun pensioensituatie door de mogelijke pensioenkeuzes te bekijken.

De intentie om naar een financieel adviseur te gaan is niet heel hoog, met een gemiddelde van 35,3. 52% van de deelnemers heeft een lage intentie (0-25) om naar een financieel adviseur te gaan. De intentie om zich beter te informeren over de pensioensituatie en pensioenkeuzes is wel aanwezig met een gemiddelde van 61; 47% van de deelnemers heeft een hoge intentie (76-100) om zichzelf beter te informeren over de pensioensituatie en pensioenkeuzes (zie Tabel 14 en Figuur 7).

Verschillen tussen condities

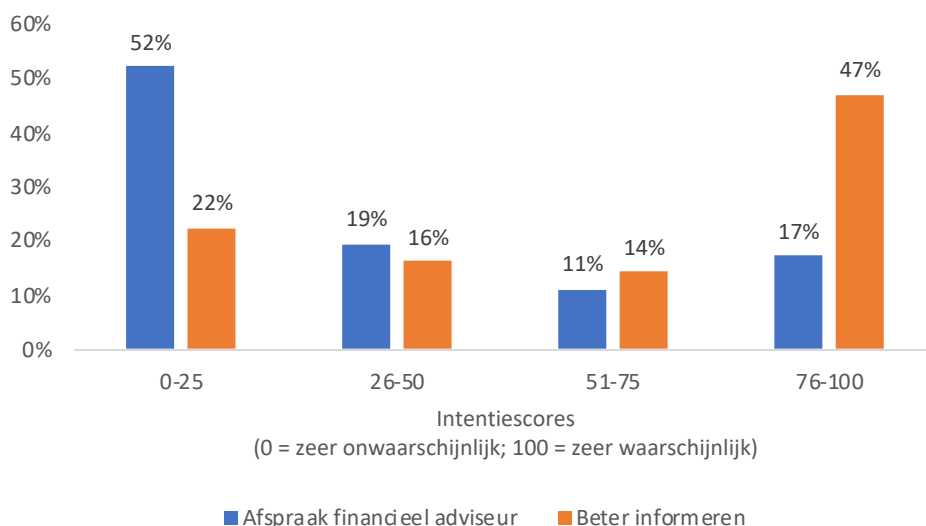
Er zijn geen significante verschillen in de intenties tussen de condities ($p > .24$). Dit is opmerkelijk, aangezien de deelnemers die het een-op-een-gesprek hebben gehad meer informatie hebben gekregen dan de deelnemers in de andere condities. Met de resultaten op het gebied van deskundigheid en vertrouwen in de keuze in het achterhoofd, kan het ook hier weer zo zijn dat de overschatting van de deelnemers

Tabel 14: Gemiddelde, standaarddeviatie (SD) en mediaan van de intenties (N = 98)

Hoe waarschijnlijk is het dat u de komende tijd ...:	Gemiddelde (SD)	Mediaan
... een afspraak met een financieel adviseur maakt om over uw pensioensituatie te praten	35 (34)	25
... uzelf beter gaat informeren over uw pensioen, bijv. door uw pensioensituatie en de mogelijke pensioenkeuzes te bekijken	62 (35)	74

Figuur 7: Scores die deelnemers geven aan de intenties (N = 98)

van conditie 1 ervoor zorgt, dat de intentie om meer informatie te zoeken niet hoger is dan die van deelnemers in de condities die meer informatie hebben gehad.

4.10 Risicoperceptie van de pensioenkeuzes

De verschillende pensioenkeuzes kunnen worden ervaren als meer of minder risicovol. We hebben deelnemers gevraagd om op een schaal van niet risicovol (0) tot heel risicovol (100) aan te geven hoe ze de pensioenkeuzes ervaren. Een vaste uitkering wordt als het minst risicovol ervaren, met een gemiddelde van 14,91. Laag-hoog, waarbij de deelnemers eerst een lagere uitkering ontvangen en later een hogere uitkering, wordt als meest risicovol ervaren, met een gemiddelde van 43,63 (zie Tabel 15 en Figuur 8).

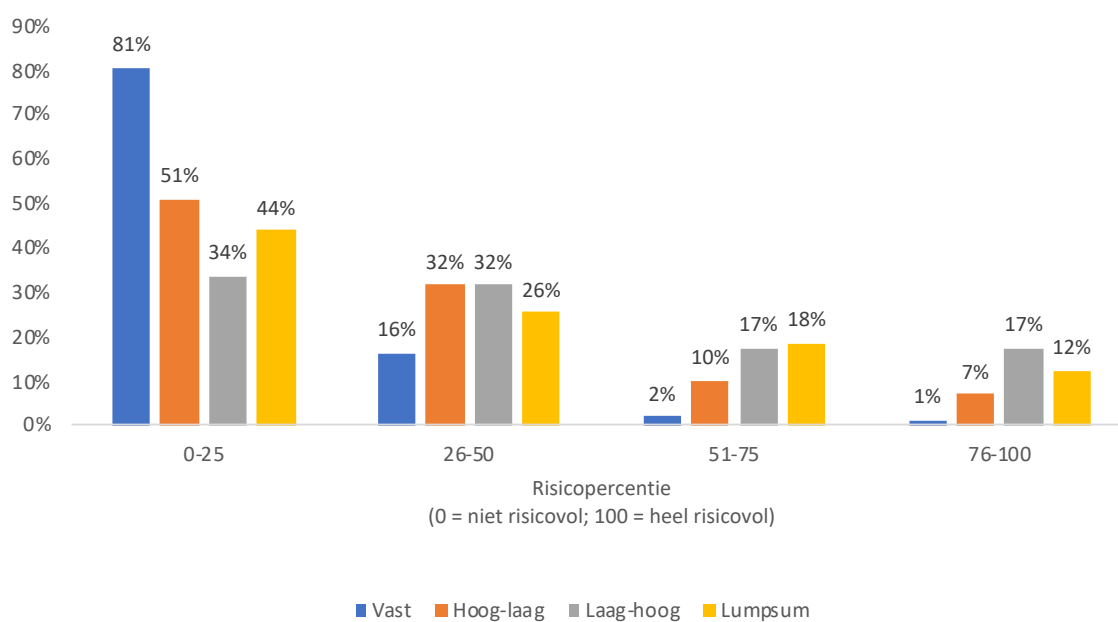
Verschillen tussen condities

Er is geen significant verschil tussen de deelnemers aan de verschillende condities in hoe ze de verschillende pensioenkeuzes als risicovol ervaren ($p > .16$).

Tabel 15: Gemiddelde, standaarddeviatie (SD) en mediaan van de risicoperceptie per pensioenkeuze (N = 98)

Pensioenkeuze	Gemiddelde (SD)	Mediaan
Vast	15 (18)	8
Hoog-laag	31 (26)	25
Laag-hoog	44 (30)	50
Lumpsum	38 (29)	36

Figuur 8: Risicoscores die deelnemers geven aan de risico's (N = 98)

5. Conclusie en discussie

In dit veldexperiment waarin deelnemers – zelfstandig, in een groepssessie of in een een-op-een-gesprek met een financieel keuzebegeleider – een online tool hebben doorlopen, hebben we onderzocht in hoeverre een online tool consumenten op adequate wijze begeleidt bij het maken van een keuze en of aanvullende begeleiding gewenst is. De resultaten laten zien dat keuzebegeleiding waarbij de online tool werd gecombineerd met een een-op-een-gesprek zorgde voor i) meer interactie met de tool, ii) meer begrip over de toekomstige financiële consequenties van de pensioenkeuze, iii) een waardevollere ervaring en iv) een afname van het gevoel van eigen deskundigheid rondom de pensioenkeuzes. Er waren geen (significante) verschillen tussen de condities in de pensioenkeuzes die ze maakten en het vertrouwen dat deelnemers hebben in de pensioenkeuze die ze hebben gemaakt. Ongeacht het type keuzebegeleiding bleef de pensioenkeuze van de deelnemers dus gelijk en de extra begeleiding in een groep of met een adviseur zorgde niet voor meer vertrouwen in de pensioenkeuze.

Het meest opvallende resultaat van dit onderzoek is dat de keuzebegeleiding iets doet met het gevoel van deskundigheid van de deelnemers. Deelnemers die meer keuzebegeleiding hebben ontvangen, schatten hun eigen deskundigheid (veel) lager in dan deelnemers die de online tool zelf hebben ingevuld. Dit komt waarschijnlijk doordat deelnemers die intensievere keuzebegeleiding hebben ontvangen, een realistischere kijk hebben gekregen op hun eigen kennis en beter beseffen wat ze niet weten. De deelnemers die zelf de tool hebben doorlopen, overschatten hun eigen deskundigheid waarschijnlijk.

De vraag die nog op de voorgrond staat, is of consumenten die zelfstandig de online tool hebben doorlopen op een adequate wijze zijn begeleid naar een passende keuze. Om te onderzoeken of iemand een passende keuze heeft gemaakt, zouden we mensen meerdere jaren moeten volgen en kijken naar hun daadwerkelijke financiële situatie en hun tevredenheid hiermee in de periode vanaf pensionering. Dat was in dit onderzoek niet mogelijk. Er zijn echter wel indicaties die een antwoord in de richting geven. Intensievere keuzebegeleiding zorgt er bijvoorbeeld voor dat deelnemers beter begrijpen wat de keuze betekent voor hun toekomstige financiële situatie. Deelnemers lijken dus een bewustere pensioenkeuze te maken als ze aanvullende financiële begeleiding hebben ontvangen. Daarnaast geven deelnemers die de tool samen met een financieel keuzebegeleider invulden vaker aan dat de sessie waardevol was. Dit is niet alleen te zien in hun reacties op stellingen zoals 'De online

sessie heeft nieuwe inzichten opgeleverd', maar ook doordat ze veel vaker aangeven €100 of meer voor de sessie over te hebben als het om een betaalde dienst zou gaan.

De laatste conclusie die we willen benoemen is dat de behoefte aan keuzebegeleiding onder de doelgroep van dit onderzoek (deelnemers die circa vijf jaar voor pensionering zitten) groot lijkt te zijn. De investering voor de deelnemers was niet klein, aangezien ze circa 1 uur van hun tijd moesten investeren. Daarnaast was gecommuniceerd dat de tool niet alle pensioenkeuzes weergeeft die mogelijk zijn en dat dit dus ook niet als advies gezien kan worden. Ondanks deze drempels heeft meer dan 10% van de uitgenodigden zich aangemeld om deel te nemen aan het onderzoek. Een andere interessante observatie is dat de animo voor conditie 2 – waarin deelnemers een groepssessie kregen met keuzebegeleiders die konden helpen bij het invullen van de tool – het laagst was.

Relatie tot bestaande literatuur

Zover wij weten is dit onderzoek het eerste onderzoek waarbij pensioenkeuzes en ervaringen van deelnemers die een online tool hebben gebruikt, direct worden vergeleken met deelnemers die dezelfde online tool gebruiken met begeleiding van een financieel adviseur. In het pensioendomein is echter meer relevant onderzoek gedaan naar (goede) keuzebegeleiding, wat raakt aan het huidige onderzoek. Het gaat dan om onderzoek naar pensioenkeuzes in het algemeen, onderzoek naar hoe deelnemers geactiveerd kunnen worden om zich (meer) met hun pensioen bezig te houden en onderzoek naar hoe de online keuzearchitectuur invloed heeft op de pensioenkeuzes die deelnemers maken.

Activatie is een essentiële eerste stap om überhaupt richting een passende pensioenkeuze te kunnen komen. En het feit dat mensen minder tijd besteden aan pensioenplanning dan aan het kopen van een televisie (TIAA-CREF, 2014) maakt het belang van onderzoek naar effectieve activatie pijnlijk duidelijk. Lage activatie op het gebied van pensioenplanning kan serieuze negatieve effecten hebben op lange termijn financieel welzijn, aangezien onwetendheid ervoor zorgt dat iemand niet op tijd kan bijsturen om een pensioengat te voorkomen (Brüggen et al., 2019; Eberhardt et al., 2022; Van Schie et al., 2012). Ondanks dat we in dit veldexperiment niet direct naar activatie gekeken hebben, merkten we wel op dat de vraag om deel te nemen aan dit onderzoek groot is, ondanks het feit dat deelnemers relatief veel tijd (circa 1 uur) moesten investeren. Dit is wellicht te verklaren door de doelgroep van het onderzoek. Het *Retirement Engagement Model* (REM; Eberhardt et al., 2022) laat bijvoorbeeld zien dat de ernst van de situatie (*perceived severity*) een belangrijke variabele is die de intentie om te zoeken naar informatie rondom pensionering kan beïnvloeden. In dit

onderzoek hebben we ons specifiek gericht op deelnemers die circa vijf jaar voor pensionering zaten. Voor hen is het maken van een daadwerkelijke pensioenkeuze zeer relevant, wat waarschijnlijk de ernst van het maken van een goede keuze vergroot.

Onderzoeken naar de invloed van de keuzearchitectuur zijn divers en laten onder andere zien dat de framing van pensioen(keuzes) (zie o.a. Bockweg et al., 2018 en Eberhardt et al., 2017), de hoeveelheid keuzemogelijkheden en de standaardoptie (Böhnke, Brügggen, & Post, 2019; Zijlstra, Krijnen & Knoef, 2021), maar ook de mate van interactie in een online omgeving (Brügggen et al., 2019) van groot belang zijn voor de activatie van pensioendeelnemers en de pensioenkeuzes die ze geneigd zijn te maken. Zelfs ogenschijnlijk kleine aspecten, zoals de aanbieder van de online tool, kan invloed hebben op hoe mensen de keuzebegeleiding evalueren en accepteren (Lourenço, Dellaert & Donkers, 2020). Ons onderzoek voegt nieuwe inzichten toe aan deze steeds rijker wordende literatuur over de invloed van de keuzearchitectuur door te onderzoeken hoe de architectuur om een online tool heen (door het aanbieden van verschillende vormen van begeleiding) effect heeft op de pensioenkeuzes.

Het huidige onderzoek voegt ook nieuwe inzichten toe aan de bestaande literatuur rondom de keuze voor de pensioenkeuze die op dit moment nog niet ingevoerd is, maar er wel aan zit te komen: de lumpsum. In het huidige onderzoek geeft slechts 3% van de deelnemers aan hiervan gebruik te willen maken. Kijken we naar ander onderzoek, dan lijkt de interesse in het ontvangen van een lumpsumbedrag echter veel groter. Onderzoek van Aegon en Motivaction (Zondervan & Heinen, 2023) laat bijvoorbeeld zien dat 45% van de respondenten de keuze om maximaal 10% van de pensioenpot in één keer uitbetaald te krijgen als een aansprekende keuze ziet. En Bockweg en anderen (2018) vonden in hun onderzoek in een (hypothetisch) experiment naar framing van de lumpsum dat meer dan de helft van de deelnemers ervoor koos om een bepaald percentage (tussen de 5-20%) van hun pensioeninkomen direct uitbetaald te krijgen. Onderzoek van Van Dalen, Henkens en Kortleve (2022) geeft aan dat 29% van de deelnemers in hun onderzoek interesse had in het opnemen van 10% van het pensioenvermogen. Zij laten ook zien dat de interesse voor het ontvangen van een lumpsumbedrag onder de welvarendere deelnemers groter is dan onder minder welvarende deelnemers: 68% van 45-plussers, met een maandinkomen van €3.500 of meer, heeft een voorkeur voor de lumpsum. Het feit dat ons onderzoek een relatief welvarende groep deelnemers betreft die net voor pensionering staat, lijkt dus niet te verklaren waarom de interesse voor de lumpsum onder onze deelnemers laag is. Een belangrijk ander verschil is dat we in dit onderzoek de lumpsum presenteren als één van de vier pensioenkeuzes die gemaakt kan worden, zonder er speciaal aandacht aan te besteden. Alle eerdere onderzoeken vragen specifiek naar

de interesse in het opnemen van een bedrag ineens, zonder het af te zetten tegen de andere mogelijke pensioenkeuzes die gemaakt kunnen worden. Het huidige onderzoek komt daarmee dichterbij de daadwerkelijke manier waarop straks de keuze voor lumpsum gemaakt zal worden en geeft wellicht een realistischer beeld van de daadwerkelijke interesse in de lumpsum onder de groep die binnenkort de keuze daadwerkelijk moet maken.

Aandachtspunten

Het belangrijkste aandachtspunt van dit onderzoek is het lage aantal deelnemers, waardoor de statistische power van het onderzoek laag is. Door praktische restricties van de deelnemende financieel adviseurs, die kosteloos hun tijd investeerden om dit onderzoek mogelijk te maken (waar wij heel dankbaar voor zijn), waren deze aantallen voor dit onderzoek het hoogst haalbare. Hierdoor is de kans dat het onderzoek een daadwerkelijk bestaand effect kan detecteren echter wel kleiner dan wanneer meer deelnemers aan het onderzoek hadden meegedaan. De lage statistische power zou ook een mogelijke verklaring zijn voor de ontbrekende significantie bij de verschillen tussen de groepen in de pensioenkeuzes die de deelnemers hebben gemaakt. Kijkend naar de percentages zijn er namelijk wel duidelijke verschillen te zien, maar die zijn niet statistisch significant. Vervolgonderzoek met meer deelnemers is nodig om te onderzoeken of de ontbrekende significantie komt door het relatief lage aantal deelnemers of dat er echt geen verschillen tussen de groepen zitten.

In vervolgonderzoek zou het ook interessant zijn om wat betreft financiële situatie een meer diverse groep deelnemers te betrekken. Dit onderzoek was gericht op deelnemers die circa vijf jaar voor pensionering zaten. Daarnaast blijkt het inkomen en het verwachte pensioeninkomen van de deelnemers relatief hoog. Wellicht dat deelnemers met een lager inkomen en een lagere verwachte pensioenuitkering de keuzebegeleiding anders ervaren, omdat de keuzes relatief gezien meer invloed op hun toekomstige financiële situatie hebben dan wanneer de inkomenspositie bovengemiddeld hoog is. Onze verwachting is dat de intensiviteit van de keuzebegeleiding in dit geval nog belangrijker wordt. Echter, deze aanname zal moeten worden getest en de resultaten van dit onderzoek zijn op dit moment niet te generaliseren naar een bredere groep deelnemers.

Daarnaast zou het relevant zijn om in vervolgonderzoek het aantal pensioenkeuzes en de invloed van de tool mee te nemen. In dit experiment waren de pensioenkeuzes gelimiteerd tot vier keuzes. Als alle keuzes die mogelijk zijn binnen de pensioenregeling van de deelnemer meegenomen worden, en alle variaties ingezet kunnen worden, dan wordt de keuze logischerwijs een stuk complexer. We verwachten dat in het

geval van een complexere situatie de effecten van de intensievere begeleiding nog sterker zullen zijn. Daarnaast hebben we in dit experiment gebruikgemaakt van de Pensioenkeuzemodule, een online tool van Söderberg & Partners. De manier waarop een keuzeomgeving is opgezet, kan echter van enorme invloed zijn op het gedrag en de attitudes van mensen (Thaler & Sunstein, 2008). Het is daarom ook denkbaar dat veranderingen in de online tool ervoor zorgen dat de verschillen tussen de zelfstandig invullers en degenen die intensiever begeleid zijn, kleiner worden. Denk aan het toevoegen van extra begeleiding aan een online tool, bijvoorbeeld door middel van een slimme chatbot, of aan het proactief geven van extra uitleg bij onderdelen waarbij financieel adviseurs normaal gesproken merken dat er foutieve aannames worden gedaan.

Referenties

- AFM (2020). *Het belang van een uitlegbaar pensioenstelsel*. Retrieved from: <https://www.afm.nl/nl-nl/sector/actueel/2020/november/position-paper-uitlegbaar-pensioenstelsel>
- AFM (2023). *Leidraad keuzebegeleiding: Stel deelnemers in staat om een passende pensioenkeuze te maken*. Retrieved from: <https://www.afm.nl/nl-nl/sector/pensioenuitvoerders/informeren-deelnemers/keuzebegeleiding>
- Bockweg, C., Ponds, E., Steenbeek, O. & Vonken, J. (2018). Framing and the annuitization decision – Experimental evidence from a Dutch pension fund. *Journal of Pension Economics & Finance*, 17(3), 385–417.
- Brüggen, E., Böhnke, M., & Post, T. (2019). *Appreciated but complicated pension choices? Insights from the Swedish Premium Pension System*. Netspar Design Paper, nr. 116. Retrieved from: <https://www.netspar.nl/en/publication/appreciated-but-complicated-pension-choices-insights-from-the-swedish-premium-pension-system/>
- Brüggen, E., Post, T. and Schmitz, K. (2019). Interactivity in online pension planners enhances engagement with retirement planning—but not for everyone. *Journal of Services Marketing*, 33(4), 488–501.
- Eberhardt, W., Brüggen, E., Post, T. & Hoet, C. (2017). *Activating pension plan participants: investment and insurance frames*. Netspar Design Paper, nr.72. Retrieved from: <https://www.netspar.nl/en/publication/activating-pension-plan-participants-investment-and-assurance-frames/>
- Eberhardt, W., Hoet, C., Post, T., & Brüggen, E. (2022). Exploring the first steps of retirement engagement: a conceptual model and field evidence. *Journal of Service Management*, 33(6), 1–26.
- Knoef, M., Been, J., Alessie, R., Caminada, K., Goudswaard, K., & Kalwij, A. (2016). Measuring retirement savings adequacy: developing a multi-pillar approach in the Netherlands. *Journal of Pension Economics and Finance*, 15(1), 55–89.
- Longoni, C., Bonezzi, A., & Morewedge, C.K. (2019). Resistance to Medical Artificial Intelligence. *Journal of Consumer Research*, 46(4), 1–68.
- Lourenço, C., Dellaert B., & Donkers, B. (2020). Whose Algorithm Says So: The Relationships Between Type of Firm, Perceptions of Trust and Expertise, and the Acceptance of Financial Robo-Advice. *Journal of Interactive Marketing*, 49, 107–124.
- Nibud (2017). *Keuzeproces bij financieel advies*. Retrieved from <https://www.nibud.nl/onderzoeksrapporten/keuzeproces-bij-financieel-advies-2017/>
- Parker, J.R., Lehmann, D.R., Xie, Y. (2016). Decision Comfort. *Journal of Consumer Research*, 43(1), 113–133.
- Thaler, R.H. & Sunstein, C. (2008). *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*. New Haven, CT: Yale University Press.
- TIAA-CREF (2014). *TIAA-CREF survey finds Americans spend less time planning their IRA investment than choosing a restaurant*. Retrieved from: <https://www.ira-help.com/slottreport/ira-survey-shows-people-spend-more-time-choosing-restaurant-planning-iras>
- Söderberg & Partners (2022). *Resultaten fase 1. Onderzoek keuzebegeleiding*. Retrieved from: <https://docplayer.nl/230543267-Resultaten-fase-1-onderzoek-keuzebegeleiding.html>
- Van Dalen, H.P., Henkens, C., & Kortleve, N. (2022). Onzekere pensioenuitkomsten verhogen kans van opname 'bedrag ineens'. *Economische Statistische Berichten*, 107(4806), 92–93.

- Van Dijk, W.W., Van der Werf, M.M.B., & Van Dillen, L.F. (2022). The Psychological Inventory of Financial Scarcity (PIFS): A psychometric evaluation. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 101, 1–11.
- Van Schie, R.J.G., Donkers, B., & Dellaert, B.G.C. (2012). Savings adequacy uncertainty: driver or obstacle to increased pension contributions? *Journal of Economic Psychology*, 33(4), 882–896.
- Zijlstra, W., Krijnen, J., & Knoef, M. (2021). Default as advice? A survey experiment on preselecting pension choices and the Endorsement effect. Netspar Academic Series, DP 06/2021–005. Retrieved from: https://www.netspar.nl/assets/uploads/P20210616_DP005_Zijlstra.pdf
- Zondervan, I., & Heinen, H. (2023, Februari 28). *Flitscongres 2023* [Powerpoint Slides]. Aegon & Motivaction.

OVERZICHT UITGAVEN IN DE DESIGN PAPER SERIE

- 1 Naar een nieuw pensioencontract (2011)
Lans Bovenberg en Casper van Ewijk
- 2 Langlevenrisico in collectieve pensioencontracten (2011)
Anja De Waegenaere, Alexander Paulis en Job Stigter
- 3 Bouwstenen voor nieuwe pensioencontracten en uitdagingen voor het toezicht daarop (2011)
Theo Nijman en Lans Bovenberg
- 4 European supervision of pension funds: purpose, scope and design (2011)
Niels Kortleve, Wilfried Mulder and Antoon Pelsser
- 5 Regulating pensions: Why the European Union matters (2011)
Ton van den Brink, Hans van Meerten and Sybe de Vries
- 6 The design of European supervision of pension funds (2012)
Dirk Broeders, Niels Kortleve, Antoon Pelsser and Jan-Willem Wijckmans
- 7 Hoe gevoelig is de uittredeleeftijd voor veranderingen in het pensioenstelsel? (2012)
Didier Fouarge, Andries de Grip en Raymond Montizaan
- 8 De inkomensverdeling en levensverwachting van ouderen (2012)
Marika Knoef, Rob Alessie en Adriaan Kalwij
- 9 Marktconsistente waardering van zachte pensioenrechten (2012)
Theo Nijman en Bas Werker
- 10 De RAM in het nieuwe pensioenakkoord (2012)
Frank de Jong en Peter Schotman
- 11 The longevity risk of the Dutch Actuarial Association's projection model (2012)
Frederik Peters, Wilma Nusselder and Johan Mackenbach
- 12 Het koppelen van pensioenleeftijd en pensioenaanspraken aan de levensverwachting (2012)
Anja De Waegenaere, Bertrand Melenberg en Tim Boonen
- 13 Impliciete en expliciete leeftijdsdifferentiatie in pensioencontracten (2013)
Roel Mehlkopf, Jan Bonenkamp, Casper van Ewijk, Harry ter Rele en Ed Westerhout
- 14 Hoofdlijnen Pensioenakkoord, juridisch begrepen (2013)
Mark Heemskerk, Bas de Jong en René Maatman
- 15 Different people, different choices: The influence of visual stimuli in communication on pension choice (2013)
Elisabeth Brügggen, Ingrid Rohde and Mijke van den Broeke
- 16 Herverdeling door pensioenregelingen (2013)
Jan Bonenkamp, Wilma Nusselder, Johan Mackenbach, Frederik Peters en Harry ter Rele
- 17 Guarantees and habit formation in pension schemes: A critical analysis of the floor-leverage rule (2013)
Frank de Jong and Yang Zhou
- 18 The holistic balance sheet as a building block in pension fund supervision (2013)
Erwin Fransen, Niels Kortleve, Hans Schumacher, Hans Staring and Jan-Willem Wijckmans
- 19 Collective pension schemes and individual choice (2013)
Jules van Binsbergen, Dirk Broeders, Myrthe de Jong and Ralph Kojien
- 20 Building a distribution builder: Design considerations for financial investment and pension decisions (2013)
Bas Donkers, Carlos Lourenço, Daniel Goldstein and Benedict Dellaert

- 21 Escalerende garantietoezeggingen: een alternatief voor het StAr RAM-contract (2013)
Seraas van Bilsen, Roger Laeven en Theo Nijman
- 22 A reporting standard for defined contribution pension plans (2013)
Kees de Vaan, Daniele Fano, Herialt Mens and Giovanna Nicodano
- 23 Op naar actieve pensioenconsumenten: Inhoudelijke kenmerken en randvoorwaarden van effectieve pensioencommunicatie (2013)
Niels Kortleve, Guido Verbaal en Charlotte Kuiper
- 24 Naar een nieuw deelnemergericht UPO (2013)
Charlotte Kuiper, Arthur van Soest en Cees Dert
- 25 Measuring retirement savings adequacy; developing a multi-pillar approach in the Netherlands (2013)
Marieke Knoef, Jim Been, Rob Alessie, Koen Caminada, Kees Goudswaard, and Adriaan Kalwij
- 26 Illiquiditeit voor pensioenfondsen en verzekeraars: Rendement versus risico (2014)
Joost Driessen
- 27 De doorsneesystematiek in aanvullende pensioenregelingen: effecten, alternatieven en transitiepaden (2014)
Jan Bonenkamp, RYanne Cox en Marcel Lever
- 28 EIOPA: bevoegdheden en rechtsbescherming (2014)
Ivor Witte
- 29 Een institutionele beleggersblik op de Nederlandse woningmarkt (2013)
Dirk Brounen en Ronald Mahieu
- 30 Verzekeraar en het reële pensioencontract (2014)
Jolanda van den Brink, Erik Lutjens en Ivor Witte
- 31 Pensioen, consumptiebehoeften en ouderenzorg (2014)
Marieke Knoef, Arjen Hussem, Arjan Soede en Jochem de Bresser
- 32 Habit formation: implications for pension plans (2014)
Frank de Jong and Yang Zhou
- 33 Het Algemeen pensioenfonds en de taakafbakening (2014)
Ivor Witte
- 34 Intergenerational Risk Trading (2014)
Jijia Cui and Eduard Ponds
- 35 Beëindiging van de doorsneesystematiek: juridisch navigeren naar alternatieven (2015)
Dick Boeijen, Mark Heemskerk en René Maatman
- 36 Purchasing an annuity: now or later? The role of interest rates (2015)
Thijs Markwat, Roderick Molenaar and Juan Carlos Rodriguez
- 37 Entrepreneurs without wealth? An overview of their portfolio using different data sources for the Netherlands (2015)
Mauro Mastrogiacomo, Yue Li and Rik Dillingh
- 38 The psychology and economics of reverse mortgage attitudes. Evidence from the Netherlands (2015)
Rik Dillingh, Henriëtte Prast, Mariacristina Rossi and Cesira Urzì Brancati
- 39 Keuzevrijheid in de uittreedleeftijd (2015)
Arthur van Soest
- 40 Afschaffing doorsneesystematiek: verkenning van varianten (2015)
Jan Bonenkamp en Marcel Lever
- 41 Nederlandse pensioenopbouw in internationaal perspectief (2015)
Marieke Knoef, Kees Goudswaard, Jim Been en Koen Caminada
- 42 Intergenerationele risicodeling in collectieve en individuele pensioencontracten (2015)
Jan Bonenkamp, Peter Broer en Ed Westerhout
- 43 Inflation Experiences of Retirees (2015)
Adriaan Kalwij, Rob Alessie, Jonathan Gardner and Ashik Anwar Ali
- 44 Financial fairness and conditional indexation (2015)
Torsten Kleinow and Hans Schumacher
- 45 Lessons from the Swedish occupational pension system (2015)
Lans Bovenberg, RYanne Cox and Stefan Lundbergh

- 46 Heldere en harde pensioenrechten onder een PPR (2016)
Mark Heemskerk, René Maatman en Bas Werker
- 47 Segmentation of pension plan participants: Identifying dimensions of heterogeneity (2016)
Wiebke Eberhardt, Elisabeth Brüggem, Thomas Post and Chantal Hoet
- 48 How do people spend their time before and after retirement? (2016)
Johannes Binswanger
- 49 Naar een nieuwe aanpak voor risicoprofiel-meting voor deelnemers in pensioenregelingen (2016)
Benedict Dellaert, Bas Donkers, Marc Turlings, Tom Steenkamp en Ed Vermeulen
- 50 Individueel defined contribution in de uitkeringsfase (2016)
Tom Steenkamp
- 51 Wat vinden en verwachten Nederlanders van het pensioen? (2016)
Arthur van Soest
- 52 Do life expectancy projections need to account for the impact of smoking? (2016)
Frederik Peters, Johan Mackenbach en Wilma Nusselder
- 53 Effecten van gelaagdheid in pensioen-documenten: een gebruikersstudie (2016)
Louise Nell, Leo Lentz en Henk Pander Maat
- 54 Term Structures with Converging Forward Rates (2016)
Michel Vellekoop and Jan de Kort
- 55 Participation and choice in funded pension plans (2016)
Manuel García-Huitrón and Eduard Ponds
- 56 Interest rate models for pension and insurance regulation (2016)
Dirk Broeders, Frank de Jong and Peter Schotman
- 57 An evaluation of the nFTK (2016)
Lei Shu, Bertrand Melenberg and Hans Schumacher
- 58 Pensioenen en inkomensongelijkheid onder ouderen in Europa (2016)
Koen Caminada, Kees Goudswaard, Jim Been en Marike Knoef
- 59 Towards a practical and scientifically sound tool for measuring time and risk preferences in pension savings decisions (2016)
Jan Potters, Arno Riedl and Paul Smeets
- 60 Save more or retire later? Retirement planning heterogeneity and perceptions of savings adequacy and income constraints (2016)
Ron van Schie, Benedict Dellaert and Bas Donkers
- 61 Uitstroom van oudere werknemers bij overheid en onderwijs. Selectie uit de poort (2016)
Frank Cörvers en Janneke Wilschut
- 62 Pension risk preferences. A personalized elicitation method and its impact on asset allocation (2016)
Gosse Alserda, Benedict Dellaert, Laurens Swinkels and Fieke van der Lecq
- 63 Market-consistent valuation of pension liabilities (2016)
Antoon Pelsser, Ahmad Salahnejhad and Ramon van den Akker
- 64 Will we repay our debts before retirement? Or did we already, but nobody noticed? (2016)
Mauro Mastrogiacomo
- 65 Effectieve ondersteuning van zelfmanagement voor de consument (2016)
Peter Lapperre, Alwin Oerlemans en Benedict Dellaert
- 66 Risk sharing rules for longevity risk: impact and wealth transfers (2017)
Anja De Waegenaere, Bertrand Melenberg and Thijs Markwat
- 67 Heterogeniteit in doorsneeproblematiek. Hoe pakt de transitie naar degressieve opbouw uit voor verschillende pensioenfondsen? (2017)
Loes Frehen, Wouter van Wel, Casper van Ewijk, Johan Bonekamp, Joost van Valkengoed en Dick Boeijen
- 68 De toereikendheid van pensioenopbouw na de crisis en pensioenhervormingen (2017)
Marike Knoef, Jim Been, Koen Caminada, Kees Goudswaard en Jason Rhuggenaath

- 69 De combinatie van betaald en onbetaald werk in de jaren voor pensioen (2017)
Marleen Damman en Hanna van Solinge
- 70 Default life-cycles for retirement savings (2017)
Anna Grebenchtchikova, Roderick Molenaar, Peter Schotman en Bas Werker
- 71 Welke keuzemogelijkheden zijn wenselijk vanuit het perspectief van de deelnemer? (2017)
Casper van Ewijk, Roel Mehlkopf, Sara van den Bleeken en Chantal Hoet
- 72 Activating pension plan participants: investment and assurance frames (2017)
Wiebke Eberhardt, Elisabeth Brüggén, Thomas Post en Chantal Hoet
- 73 Zerotopia – bounded and unbounded pension adventures (2017)
Samuel Sender
- 74 Keuzemogelijkheden en maatwerk binnen pensioenregelingen (2017)
Saskia Bakels, Agnes Joseph, Niels Kortleve en Theo Nijman
- 75 Polderen over het pensioenstelsel. Het debat tussen de sociale partners en de overheid over de oudedagvoorzieningen in Nederland, 1945–2000 (2017)
Paul Brusse
- 76 Van uitkeringsovereenkomst naar PPR (2017)
Mark Heemskerk, Kees Kamminga, René Maatman en Bas Werker
- 77 Pensioenresultaat bij degressieve opbouw en progressieve premie (2017)
Marcel Lever en Sander Muns
- 78 Bestedingsbehoeften bij een afnemende gezondheid na pensionering (2017)
Lieke Kools en Marike Knoef
- 79 Model Risk in the Pricing of Reverse Mortgage Products (2017)
Anja De Waegenaere, Bertrand Melenberg, Hans Schumacher, Lei Shu and Lieke Werner
- 80 Expected Shortfall voor toezicht op verzekeraars: is het relevant? (2017)
Tim Boonen
- 81 The Effect of the Assumed Interest Rate and Smoothing on Variable Annuities (2017)
Anne G. Balter and Bas J.M. Werker
- 82 Consumer acceptance of online pension investment advice (2017)
Benedict Dellaert, Bas Donkers and Carlos Lourenço
- 83 Individualized life-cycle investing (2017)
Gréta Oleár, Frank de Jong and Ingmar Minderhoud
- 84 The value and risk of intergenerational risk sharing (2017)
Bas Werker
- 85 Pensioenwensen voor en na de crisis (2017)
Jochem de Bresser, Marike Knoef en Lieke Kools
- 86 Welke vaste dalingen en welk beleggings-beleid passen bij gewenste uitkeringsprofielen in verbeterde premiereregelingen? (2017)
Johan Bonekamp, Lans Bovenberg, Theo Nijman en Bas Werker
- 87 Inkomens- en vermogensafhankelijke eigen bijdragen in de langdurige ouderenzorg: een levensloopperspectief (2017)
Arjen Hussem, Harry ter Rele en Bram Wouterse
- 88 Creating good choice environments – Insights from research and industry practice (2017)
Elisabeth Brüggén, Thomas Post and Kimberley van der Heijden
- 89 Two decades of working beyond age 65 in the Netherlands. Health trends and changes in socio-economic and work factors to determine the feasibility of extending working lives beyond age 65 (2017)
Dorly Deeg, Maaïke van der Noordt and Suzan van der Pas
- 90 Cardiovascular disease in older workers. How can workforce participation be maintained in light of changes over time in determinants of cardiovascular disease? (2017)
Dorly Deeg, E. Burgers and Maaïke van der Noordt
- 91 Zicht op zzp-pensioen (2017)
Wim Zwinkels, Marike Knoef, Jim Been, Koen Caminada en Kees Goudswaard

- 92 Return, risk, and the preferred mix of PAYG and funded pensions (2017)
Marcel Lever, Thomas Michielsen and Sander Muns
- 93 Life events and participant engagement in pension plans (2017)
Matthew Blakstad, Elisabeth Brügggen and Thomas Post
- 94 Parttime pensioneren en de arbeidsparticipatie (2017)
Raymond Montizaan
- 95 Keuzevrijheid in pensioen: ons brein wil niet kiezen, maar wel gekozen hebben (2018)
Walter Limpens en Joyce Vonken
- 96 Employability after age 65? Trends over 23 years in life expectancy in good and in poor physical and cognitive health of 65–74-year-olds in the Netherlands (2018)
Dorly Deeg, Maaïke van der Noordt, Emiel Hoogendijk, Hannie Comijs and Martijn Huisman
- 97 Loslaten van de verplichte pensioenleeftijd en het organisatieklimaat rondom langer doorwerken (2018)
Jaap Oude Mulders, Kène Henkens en Harry van Dalen
- 98 Overgangseffecten bij introductie degressieve opbouw (2018)
Bas Werker
- 99 You're invited – RSVP! The role of tailoring in incentivising people to delve into their pension situation (2018)
Milena Dinkova, Sanne Elling, Adriaan Kalwij en Leo Lentz
- 100 Geleidelijke uittreding en de rol van deeltijdpensioen (2018)
Jonneke Bolhaar en Daniël van Vuuren
- 101 Naar een model voor pensioencommunicatie (2018)
Leo Lentz, Louise Nell en Henk Pander Maat
- 102 Tien jaar UPO. Een terugblik en vooruitblik op inhoud, doelen en effectiviteit (2018)
Sanne Elling en Leo Lentz
- 103 Health and household expenditures (2018)
Raun van Ooijen, Jochem de Bresser en Marike Knoef
- 104 Keuzevrijheid in de uitkeringsfase: internationale ervaringen (2018)
Marcel Lever, Eduard Ponds, Rik Dillingh en Ralph Stevens
- 105 The move towards riskier pension products in the world's best pension systems (2018)
Anne G. Balter, Malene Kallestrup-Lamb and Jesper Rangvid
- 106 Life Cycle Option Value: The value of consumer flexibility in planning for retirement (2018)
Sonja Wendel, Benedict Dellaert and Bas Donkers
- 107 Naar een duidelijk eigendomsbegrip (2018)
Jop Tangelder
- 108 Effect van stijging AOW-leeftijd op arbeidsongeschiktheid (2018)
Rik Dillingh, Jonneke Bolhaar, Marcel Lever, Harry ter Rele, Lisette Swart en Koen van der Ven
- 109 Is de toekomst gearriveerd? Data science en individuele keuzemogelijkheden in pensioen (2018)
Wesley Kaufmann, Bastiaan Starink en Bas Werker
- 110 De woontevredenheid van ouderen in Nederland (2018)
Jan Rouwendal
- 111 Towards better prediction of individual longevity (2018)
Dorly Deeg, Jan Kardaun, Maaïke van der Noordt, Emiel Hoogendijk en Natasja van Schoor
- 112 Framing in pensioenkeuzes. Het effect van framing in de keuze voor beleggingsprofiel in DC-plannen naar aanleiding van de Wet verbeterde premieregeling (2018)
Marijke van Putten, Rogier Potter van Loon, Marc Turlings en Eric van Dijk
- 113 Working life expectancy in good and poor self-perceived health among Dutch workers aged 55–65 years with a chronic disease over the period 1992–2016 (2019)
Astrid de Wind, Maaïke van der Noordt, Dorly Deeg and Cécile Boot
- 114 Working conditions in post-retirement jobs: A European comparison (2019)
Ellen Dingemans and Kène Henkens

- 115 Is additional indebtedness the way to increase mortgage–default insurance coverage? (2019)
Yeorim Kim, Mauro Mastrogiacomo, Stefan Hochguertel and Hans Bloemen
- 116 Appreciated but complicated pension Choices? Insights from the Swedish Premium Pension System (2019)
Monika Böhnke, Elisabeth Brügggen and Thomas Post
- 117 Towards integrated personal financial planning. Information barriers and design propositions (2019)
Nitesh Bharosa and Marijn Janssen
- 118 The effect of tailoring pension information on navigation behavior (2019)
Milena Dinkova, Sanne Elling, Adriaan Kalwij and Leo Lentz
- 119 Opleiding, levensverwachting en pensioenleeftijd: een vergelijking van Nederland met andere Europese landen (2019)
Johan Mackenbach, José Rubio Valverde en Wilma Nusselder
- 120 Giving with a warm hand: Evidence on estate planning and bequests (2019)
Eduard Suari–Andreu, Raun van Ooijen, Rob J.M. Alessie and Viola Angelini
- 121 Investeren in menselijk kapitaal: een gecombineerd werknemers– en werkgeversperspectief (2019)
Raymond Montizaan, Merlin Nieste en Davey Poulissen
- 122 The rise in life expectancy – corresponding rise in subjective life expectancy? Changes over the period 1999–2016 (2019)
Dorly Deeg, Maaïke van der Noordt, Noëlle Sant, Henrike Galenkamp, Fanny Janssen and Martijn Huisman
- 123 Pensioenaanvullingen uit het eigen woningbezit (2019)
Dirk Brounen, Niels Kortleve en Eduard Ponds
- 124 Personal and work–related predictors of early exit from paid work among older workers with health limitations (2019)
Nils Plomp, Sascha de Breij and Dorly Deeg
- 125 Het delen van langlevensrisico (2019)
Anja De Waegenaere, Agnes Joseph, Pascal Janssen en Michel Vellekoop
- 126 Maatwerk in pensioencommunicatie (2019)
Sanne Elling en Leo Lentz
- 127 Dutch Employers’ Responses to an Aging Workforce: Evidence from Surveys, 2009–2017 (2019)
Jaap Oude Mulders, Kène Henkens and Hendrik P. van Dalen
- 128 Preferences for solidarity and attitudes towards the Dutch pension system – Evidence from a representative sample (2019)
Arno Riedl, Hans Schmeets and Peter Werner
- 129 Deeltijdpensioen geen wondermiddel voor langer doorwerken (2019)
Henk–Wim de Boer, Tunga Kantarcı, Daniel van Vuuren en Ed Westerhout
- 130 Spaarmotieven en consumptiegedrag (2019)
Johan Bonekamp en Arthur van Soest
- 131 Substitute services: a barrier to controlling long–term care expenditures (2019)
Mark Kattenberg and Pieter Bakx
- 132 Voorstel keuzearchitectuur pensioensparen voor zelfstandigen (2019)
Jona Linde
- 133 The impact of the virtual integration of assets on pension risk preferences of individuals (2019)
Sesil Lim, Bas Donkers en Benedict Dellaert
- 134 Reforming the statutory retirement age: Policy preferences of employers (2019)
Hendrik P. van Dalen, Kène Henkens and Jaap Oude Mulders
- 135 Compensatie bij afschaffing doorsnee–systematiek (2019)
Dick Boeijen, Chantal de Groot, Mark Heemskerk, Niels Kortleve en René Maatman
- 136 Debt affordability after retirement, interest rate shocks and voluntary repayments (2019)
Mauro Mastrogiacomo

- 137 Using social norms to activate pension plan members: insights from practice (2019)
Joyce Augustus-Vonken, Pieter Verhallen, Lisa Brügggen and Thomas Post
- 138 Alternatieven voor de huidige verplichtstelling van bedrijfstakpensioenfondsen (2020)
Erik Lutjens en Fieke van der Lecq
- 139 Eigen bijdrage aan ouderenzorg (2020)
Pieter Bakx, Judith Bom, Marianne Tenand en Bram Wouterse
- 140 Inrichting fiscaal kader bij afschaffing doorsneesystematiek (2020)
Bastiaan Starink en Michael Visser
- 141 Hervorming langdurige zorg: trends in het gebruik van verpleging en verzorging (2020)
Pieter Bakx, Pilar Garcia-Gomez, Sara Rellstab, Erik Schut en Eddy van Doorslaer
- 142 Genetic health risks, insurance, and retirement (2020)
Richard Karlsson Linnér and Philipp D. Koellinger
- 143 Publieke middelen voor particuliere ouderenzorg (2020)
Arjen Hussem, Marianne Tenand en Pieter Bakx
- 144 Emotions and technology in pension service interactions: Taking stock and moving forward (2020)
Wiebke Eberhardt, Alexander Henkel en Chantal Hoet
- 145 Opleidingsverschillen in levensverwachting: de bijdrage van acht risicofactoren (2020)
Wilma J. Nusselder, José Rubio Valverde en Johan P. Mackenbach
- 146 Shades of Labor: Motives of Older Adults to Participate in Productive Activities (2020)
Sonja Wendel and Benedict Dellaert
- 147 Raising pension awareness through letters and social media: Evidence from a randomized and a quasi-experiment (2020)
Marieke Knoef, Jim Been and Marijke van Putten
- 148 Infographics and Financial Decisions (2020)
Ruben Cox and Peter de Goeij
- 149 To what extent can partial retirement ensure retirement income adequacy? (2020)
Tunga Kantarcı and Jochem Zweerink
- 150 De steun voor een 'zwareberoepenregeling' ontleed (2020)
Harry van Dalen, Kène Henkens en Jaap Oude Mulders
- 151 Verbeteren van de inzetbaarheid van oudere werknemers tot aan pensioen: literatuuroverzicht, inzichten uit de praktijk en de rol van pensioenuitvoerders (2020)
Peter Lapperre, Henk Heek, Pascal Corten, Ad van Zonneveld, Robert Boulogne, Marieke Koeman en Benedict Dellaert
- 152 Betere risicospreiding van eigen bijdragen in de verpleeghuiszorg (2020)
Bram Wouterse, Arjen Hussem en Rob Aalbers
- 153 Doorbeleggen met garanties? (2020)
Roderick Molenaar, Peter Schotman, Peter Dekkers en Mark Irwin
- 154 Differences in retirement preferences between the self-employed and employees: Do job characteristics play an explanatory role? (2020)
Marleen Damman, Dieuwke Zwier en Swenne G. van den Heuvel
- 155 Do financial incentives stimulate partially disabled persons to return to work? (2020)
Tunga Kantarcı and Jan-Maarten van Sonsbeek
- 156 Wijzigen van de bedrijfstakpensioenregeling: tussen pensioenfondsbestuur en sociale partners (2020)
J.R.C. Tangelder
- 157 Keuzes tijdens de pensioenopbouw: de effecten van nudging met volgorde en standaardopties (2020)
Wilte Zijlstra, Jochem de Bresser en Marieke Knoef
- 158 Keuzes rondom pensioen: implicaties op uitkeringssnelheid voor een heterogeen deelnemersbestand (2020)
Servaas van Bilsen, Johan Bonekamp, en Eduard Ponds

- 159 Met big data inspelen op woonwensen en woongedrag van ouderen: praktische inzichten voor ontwerp en beleid (2020)
Ioulia V. Ossokina en Theo A. Arentze
- 160 Economic consequences of widowhood: Evidence from a survivor's benefits reform in the Netherlands (2020)
Jeroen van der Vaart, Rob Alessie and Raun van Ooijen
- 161 How will disabled workers respond to a higher retirement age? (2020)
Tunga Kantarcı, Jim Been and Arthur van Soest
- 162 Deeltijdpensioenen: belangstelling en belemmeringen op de werkvloer (2020)
Hanna van Solinge, Harry van Dalen en Kène Henkens
- 163 Investing for Retirement with an Explicit Benchmark (2020)
Anne Balter, Lennard Beijering, Pascal Janssen, Frank de Jong, Agnes Joseph, Thijs Kamma and Antoon Pelsser
- 164 Vergrijzing en verzuim: impact op de verzekeringsvoorkeuren van werkgevers (2020)
Remco Mallee en Raymond Montizaan
- 165 Arbeidsmarkteffecten van de pensioenpremiestystematiek (2020)
Marieke Knoef, Sander Muns en Arthur van Soest
- 166 Risk Sharing within Pension Schemes (2020)
Anne Balter, Frank de Jong en Antoon Pelsser
- 167 Supporting pension participants: Three lessons learned from the medical domain for better pension decisions (2021)
Jelle Strikwerda, Bregje Holleman and Hans Hoeken
- 168 Variable annuities with financial risk and longevity risk in the decumulation phase of Dutch DC products (2021)
Bart Dees, Frank de Jong and Theo Nijman
- 169 Verloren levensjaren als gevolg van sterfte aan Covid-19 (2021)
Bram Wouterse, Frederique Ram en Pieter van Baal
- 170 Which work conditions can encourage older workers to work overtime? (2021)
Raymond Montizaan and Annemarie Kuenn-Nelen
- 171 Herverdeling van individueel pensioenvermogen naar partnerpensioen: een stated preference-analyse (2021)
Raymond Montizaan
- 172 Risicogedrag na een ramp; implicaties voor pensioenen (2021)
Martijn de Vries
- 173 The Impact of Climate Change on Optimal Asset Allocation for Long-Term Investors (2021)
Mathijs Cosemans, Xander Hut and Mathijs van Dijk
- 174 Beleggingsbeleid bij onzekerheid over risicobereidheid en budget (2021)
Agnes Joseph, Antoon Pelsser en Lieke Werner
- 175 On the Resilience of ESG Stocks during COVID-19: Global Evidence (2021)
Gianfranco Gianfrate, Tim Kievid & Mathijs van Dijk
- 176 De solidariteitsreserve juridisch ontrafeld (2021)
Erik Lutjens en Herman Kappelle
- 177 Hoe vertrouwen in politiek en maatschappij doorwerkt in vertrouwen in pensioeninstellingen (2021)
Harry van Dalen en Kène Henkens
- 178 Gelijke rechten, maar geen gelijke pensioenen: de gender gap in Nederlandse tweedepijlerpensioenen
Suzanne Kali, Jim Been, Marieke Knoef en Albert van Marwijk Kooy
- 179 Completing Dutch pension reform (2021)
Ed Westerhout, Eduard Ponds and Peter Zwaneveld
- 180 When and why do employers hire and rehire employees beyond normal retirement age? (2021)
Orlaith C. Tunney and Jaap Oude Mulders
- 181 Family and government insurance: Wage, earnings, and income risks in the Netherlands and the U.S. (2021)
Mariacristina De Nardi, Giulio Fella, Marieke Knoef, Gonzalo Paz-Pardo and Raun van Ooijen

- 182 Het gebruik van data in de pensioenmarkt (2021)
Willem van der Deijl, Marije Kloek, Koen Vaassen en Bas Werker
- 183 Applied Data Science in the Pension Industry: A Survey and Outlook (2021)
Onaopepo Adekunle, Michel Dumontier and Arno Riedl
- 184 Individual differences in accessing personalized online pension information: Inertia and a digital hurdle (2021)
Milena Dinkova, Adriaan Kalwij & Leo Lentz
- 185 Transitie: gevoeligheid voor veronderstellingen en omstandigheden (2021)
Anne Balter, Jan Bonenkamp en Bas Werker
- 186 De voordelen van de solidariteitsreserve ontrafeld (2021)
Servaas van Bilsen, Roel Mehlkopf en Antoon Pelsser
- 187 Consumption and time use responses to unemployment (2021)
Jim Been, Eduard Suari-Andreu, Marike Knoef en Rob Alessie
- 188 Wat is inertie? (2021)
Marijke van Putten en Robert-Jan Bastiaan de Rooij
- 189 The effect of the Dutch financial assessment framework on the mortgage investments of pension funds (2021)
Yeorim Kim and Mauro Mastrogiacomio
- 190 The Recovery Potential for Underfunded Pension Plans (2021)
Li Yang, Antoon Pelsser and Michel Vellekoop
- 191 Trends in verschillende gezondheidsindicatoren: de rol van opleidingsniveau (2021)
Wilma J. Nusselder, José Rubio Valverde en Dorly Deeg
- 192 Toedeling van rendementen met spreiding (2021)
Anne Balter en Bas Werker
- 193 Occupational pensions, macroprudential limits, and the financial position of the self-employed (2021)
Francesco G. Caloia, Stefan Hochguertel and Mauro Mastrogiacomio
- 194 How do spouses respond when disability benefits are lost? (2021)
Mario Bernasconi, Tunga Kantarci, Arthur van Soest, and Jan-Maarten van Sonsbeek
- 195 Pension Payout Preferences (2021)
Rik Dillingh and Maria Zumbuehl
- 196 Naar de kern van pensioenkeuzes (2021)
Jelle Strikwerda, Bregje Holleman en Hans Hoeken
- 197 The Demand for Retirement Products: The Role of Withdrawal Flexibility and Administrative Burden (2021)
Pim Koopmans, Marike Knoef and Max van Lent
- 198 Stapelen van keuzes; interacties in keuze-architectuur en tussen tijd en risico (2021)
Jona Linde en Ingrid Rohde
- 199 Arbeidsmarktstatus tussen de 65ste verjaardag en de AOW-leeftijd: verschillen tussen opleidingsgroepen (2021)
Wilma J. Nusselder, Marti K. Rado en Dorly J.H. Deeg
- 200 Geheugenloos spreiden met gelijke aanpassingen (2021)
Sander Muns
- 201 Bevoegdheidsverdeling sociale partners en pensioenfondsen bij stelseltransitie (2022)
René Maatman en Mark Heemskerk
- 202 Matchmaking in pensioenland: welk pensioen past bij welke deelnemer? (2022)
Marike Knoef, Rogier Potter van Loon, Marc Turlings, Marco van Toorn, Floske Weehuizen, Bart Dees en Jorgo Goossens
- 203 Inkomenseffecten bij en na invaren in het nieuwe pensioencontract (2022)
Sander Muns, Theo Nijman en Bas Werker
- 204 Pensioenvoorbereiding van zzp'ers tijdens de coronacrisis (2022)
Marleen Damman en Gerbert Kraaykamp
- 205 Een reële oriëntatie van het nieuwe pensioencontract (2022)
Rens van Gastel, Niels Kortleve, Theo Nijman en Peter Schotman
- 206 Infographics and financial decisions: an eye-tracking experiment (2022)
Hong Phuoc (Michael) Vo, Reinier Cozijn and Peter de Goeij

- 207 Eliciting Pension Beneficiaries' Sustainability Preferences (2022)
Rob Bauer, Tobias Ruof and Paul Smeets
- 208 No pension and no house? The effect of LTV limits on the housing wealth accumulation of the self-employed (2022)
Mauro Mastrogiacomo and Cindy Biesenbeek
- 209 Drawing Up the Bill: Does Sustainable Investing Affect Stock Returns Around the World? (2022)
Rómulo Alves, Philipp Krueger and Mathijs van Dijk
- 210 Personal life events and individual risk preferences (2022)
Paul Bokern, Jona Linde, Arno Riedl, Hans Schmeets and Peter Werner
- 211 Trust and Distrust in Pension Providers in Times of Decline and Reform. Analysis of Survey Data 2004–2021 (2022)
Hendrik P. van Dalen and Kène Henkens
- 212 Diversiteit en inclusie in pensioenfondsbesturen (2022)
Tanachia Ashikali and Floortje Fontein
- 213 NDC-pensioen: bruikbaar alternatief voor Nederland? Verkenning van routes voor versterking pensioen voor allen (2022)
Casper van Ewijk, Lex Meijdam en Eduard Ponds
- 214 Visuele communicatie van onzekere pensioenuitkeringen (2022)
Lisanne van Weelden, Maaïke Jongenelen, Marloes van Moort en Hans Hoeken
- 215 Uitkeringseffecten en kostendekkende premies in het nieuwe nabestaandenpensioen (2022)
Sander Muns, Theo Nijman en Bas Werker
- 216 A comparison of pension-relevant preferences, traits, skills, and attitudes between the self-employed and employees in the Netherlands (2022)
Paul Bokern, Jona Linde, Arno Riedl, Hans Schmeets and Peter Werner
- 217 Het pensioenperspectief van basisbanen (2022)
Ton Wilthagen, Zeger Kluit en Michael Visser
- 218 Carbon Bias in Index Investing (2022)
Mathijs Cosemans and Dirk Schoenmaker
- 219 Measuring Risk Capacity (2022)
Rob Alessie, Viola Angelini and Lars Kleinhuis
- 220 Participatiehypotheken als impuls voor mobiliseren woningkapitaal: een interessante optie voor pensioenfondsen (2023)
Casper van Ewijk, Arjen Gielen, Marike Knoef, Mauro Mastrogiacomo en Alfred Slager
- 221 Trust in Pension Funds, Or the Importance of Being Financially Sound (2023)
Hendrik P. van Dalen and Kène Henkens
- 222 De pensioenvoorziening in Nederland, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland: een rechtsvergelijkend onderzoek (2023)
Jessica van den Heuvel-Warren
- 223 Sustainable Development Goals and Sovereign Bond Spreads: Investor Implications (2023)
Eline ten Bosch, Mathijs van Dijk, and Dirk Schoenmaker
- 224 Show Me My Future: Data-Driven Storytelling and Pension Communication (2023)
Kay Schroeder, Inka Eberhardt, Wiebke Eberhardt and Alexander Henkel
- 225 Shocks to Occupational Pensions and Household Savings (2023)
Francesco Caloia, Mauro Mastrogiacomo and Irene Simonetti
- 226 Vertrouwen in partijen in het Nederlandse pensioenveld: een kwalitatief onderzoek onder deelnemers, consultants en adviseurs (2023)
Jelle Strikwerda, Bregje Holleman en Hans Hoeken
- 227 Trust in the financial performance of pension funds, public perception, and its effect on participation in voluntary pension saving plans (2023)
Floor Goedkoop, Madi Mangan, Mauro Mastrogiacomo and Stefan Hochguertel

- 228 Measuring sustainability preferences of pension members – A methodological proposition and a case study of a UK pension fund (2023)
Rob Bauer, Marco Ceccarelli, Katrin Gödker, and Paul Smeets
- 229 Invaren of niet invaren door pensioenfondsen: economische en juridische aspecten (2023)
Casper van Ewijk en Mark Heemskerk
- 230 Stated product choices of heterogeneous agents are largely consistent with standard models (2023)
Bart Dees, Theo Nijman and Arthur van Soest
- 231 What comes to mind when considering looking into and/or adjusting one's pension? An empirical study among UK and US residents (2023)
Eric van Dijk, Marcel Zeelenberg, Wändi Bruine de Bruin and Robert-Jan Bastiaan de Rooij
- 232 Taakafbakening: houdbaarheid in toekomstig pensioenstelsel (2023)
Erik Lutjens en Hans van Meerten
- 233 A comparison of risk preference elicitation methods and presentation formats (2023)
Jorgo Goossens, Marike Knoef, Bart Kuijpers, Rogier Potter van Loon, Eduard Ponds, Arno Riedl, Siert Vos
- 234 The Effects of Online Financial Endorsements on the Investment Behavior of Young Retail Investors (2023)
Peter de Goeij and Emre Kaan
- 235 Communicatie over de toedeling van vermogen – of het antwoord op de vraag: Ga ik erop voor- of achteruit? (2023)
Lisa Brügggen, Annemarie van Hekken en Bas Werker
- 236 Challenges of Automated Financial Advice: Definition and Ethical Considerations (2023)
Robert Gianni, Minou van der Werf, Lisa Brügggen, Darian Meacham, Jens Hogreve, Thomas Post and Jonas Heller
- 237 The impact of uncertainty in risk preferences and risk capacities on lifecycle investment (2023)
Anne G. Balter, Rob van den Goorbergh en Nikolaus Schweizer
- 238 Solidariteitsbuffer en solidariteitsvoorkeuren (2024)
Eduard Ponds en Evert Webers
- 239 Garanties in het nieuwe pensioenstelsel (2024)
Matthijs Kokken, Theo Nijman en Bas Werker
- 240 Vertrouwen in (pensioen)instituties bij verschillende sociaaleconomische groepen (2024)
Paul Bokern, Jona Linde, Arno Riedl, Hans Schmeets en Peter Werner
- 241 Value considerations, ethical dilemmas, and resolving methods in automated financial advice – Qualitative study among industry experts (2024)
Floris de Haan, Minou van der Werf and Lisa Brügggen
- 242 Wanneer met pensioen? – De effectiviteit van verschillende vormen van keuzebegeleiding (2024)
Jelle Strikwerda, Bregje Holleman en Hans Hoeken
- 243 Reële keuzes in het nieuwe pensioencontract (2024)
Rens van Gastel, Niels Kortleve, Theo Nijman en Peter Schotman
- 244 Keuzebegeleiding bij pensioenen: is alleen een online tool voldoende? (2024)
Minou van der Werf & Lisa Brügggen

Network for Studies on Pensions, Aging and Retirement

Dit is een uitgave van:
Netspar
Telefoon 013 466 2109
E-mail info@netspar.nl
www.netspar.nl

April 2024